

ผู้หญิงชาวพุทธกับกระบวนการ สันติภาพในจังหวัดชายแดนใต้*

ดวงหทัย บุรณเจริญกิจ

สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา
มหาวิทยาลัยมหิดล

วารสารสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา 41: กรกฎาคม 2564 - มิถุนายน 2565

บทความ

Buddhist Women and the Peace Process in the Southern Border Provinces of Thailand

Duanghathai Buranajaroenkij

Institute of Human Rights and Peace Studies
Mahidol University

contact: duanghathai.bur@mahidol.edu

*ผู้เขียนขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกท่านสำหรับงานวิจัยนี้ และข้อมูลจากโครงการสานเสวนากลุ่มถักทอสันติภาพที่ดำเนินการโดยสถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล นอกจากนี้ ผู้เขียนขอขอบคุณ ดร.ประภีร์ดี สัตตสุข ที่ได้ให้โอกาสผู้เขียนได้ร่วมนำเสนองานวิจัยนี้ในงานชุดเสวนาวิชาการ “หลากมิติพุทธศาสนาร่วมสมัยในสังคมไทย” ของคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 17 กันยายน พ.ศ. 2564 รวมทั้งได้ให้โอกาสพัฒนาเป็นบทความชิ้นนี้ซึ่งได้รับความเห็นจาก ดร. ศักนงศ์ ยาวะประภาส และผู้ทรงคุณวุฒิที่ไม่ปรากฏนามสามท่านที่เป็นประโยชน์ในการปรับปรุงบทความนี้และช่วยเปิดมุมมองของผู้เขียนให้ขยายกว้างขึ้น ผู้เขียนรู้สึกซาบซึ้ง

บทความนี้สำรวจบทบาท เป้าหมาย และแนวทางการเข้าไปมีส่วนร่วมในการสร้างสันติภาพของผู้หญิงชาวพุทธ ผ่านการเข้าร่วมกลุ่มหรือองค์กรที่ชูอัตลักษณ์ความเป็นชาวพุทธในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบที่ยังคงไม่แน่นอนและพลวัตความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนพุทธและมุสลิมที่เกิดความตึงเครียดอยู่เป็นระยะ งานศึกษานี้ผู้วิจัยสัมภาษณ์แกนนำและนักบวชหญิงและชายชาวพุทธ โดยใช้แนวคิดเพศสภาพเป็นกรอบวิเคราะห์ซึ่งทำให้เห็นสถานะความเป็นผู้กระทำของผู้หญิงชาวพุทธที่แม้จะมีจำนวนน้อย แต่สามารถส่งเสียงและเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการสันติภาพที่เกิดขึ้นทั้งในพื้นที่สาธารณะกับภาคประชาสังคมและในพื้นที่ทางการกับผู้แทนคณะพูดคุย ทั้งจากฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายขบวนการ ในช่วงเวลาไม่กี่ปีที่ผ่านมา ผู้หญิงชาวพุทธได้ส่งสมศัยภาพที่จะกำหนดวาระและทำทึของกลุ่มชาวพุทธเพื่อต่อกรให้ชาวพุทธซึ่งเป็นประชากรส่วนน้อยในพื้นที่ถูกนับรวมไว้ในกระบวนการสันติภาพ

คำสำคัญ: ผู้หญิงชาวพุทธ, องค์กรชาวพุทธ, เพศสภาพ, การมีส่วนร่วม, กระบวนการสันติภาพ

บทคัดย่อ

ABSTRACT

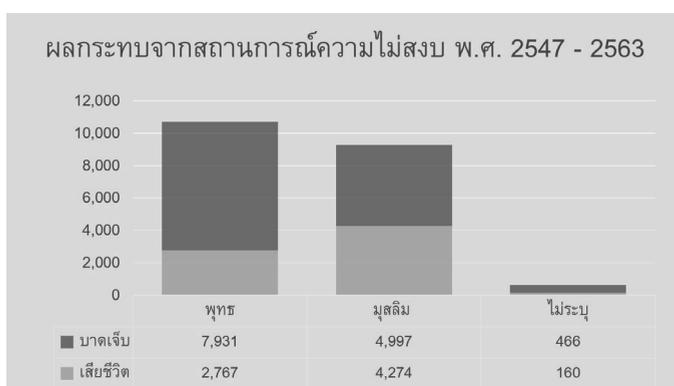
This article explores the roles, goals, and approaches to peacebuilding taken by Buddhist women in Thailand's Deep South amidst the uncertainties from the ongoing conflict and periodical tensions between local Buddhist and Muslim communities. The research for this article is based on the interviews conducted with female and male Buddhist leaders, both lay and monastic, who were affiliated with organizations that identified themselves as based on Buddhist identity. In this instance, the concept of gender provides an analytical framework to examine the roles of Buddhist women in peacebuilding. Despite their small number, Buddhist women were able to voice their concerns and enhance their participation in the peace process. These women have become visible in public space through their engagement within civil society as well as through their involvement in the official dialogue platform with the delegations both from the government and resistance movement. In recent years, Buddhist women have been able to claim their place within the peace process where they contribute to the shaping of the agenda for minority Buddhists as well as establish their negotiating positions with regards to other stakeholders.

keywords: Buddhist women, Buddhist organizations, gender, participation, peace process

บทนำ

พลวัตทางสังคมการเมืองในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีความซับซ้อนมากขึ้นตามสถานการณ์ความไม่สงบที่ยืดเยื้อ แม้ว่าในภาพรวมสถานการณ์ความรุนแรงจะลดลงนับตั้งแต่ พ.ศ. 2557 ภายหลังจากที่รัฐบาลได้ริเริ่มกระบวนการพูดคุยเพื่อสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้ตั้งแต่ พ.ศ. 2556 อย่างเป็นทางการ อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ความรุนแรงมีความแปรปรวนเพิ่มขึ้นอีกในปี พ.ศ. 2564 ท่ามกลางสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 (โควิด-19) ในขณะที่กระบวนการพูดคุยเพื่อสันติสุขก็ยังคงดำเนินการอยู่ในระดับการสร้าง ความเชื่อมั่นระหว่างคู่เจรจาเพราะความไม่เป็นเอกภาพภายในของแต่ละฝ่าย กระบวนการพูดคุยยังดำเนินการไม่ถึงสาร์ตลечеที่จะนำไปสู่ข้อตกลงสันติภาพ ในขณะที่สถานการณ์ความขัดแย้งที่เดิมจำกัดอยู่ในแนวตั้งระหว่างขบวนการมลายูมุสลิมกับรัฐบาล ได้พัฒนาเป็นความตึงเครียดระหว่างชาวพุทธในพื้นที่กับภาครัฐอันเกิดจากความไม่พอใจการแก้ปัญหาของภาครัฐ ควบคู่ไปกับความความตึงเครียดในแนวระนาบระหว่างชุมชนพุทธและมุสลิมในพื้นที่ที่เกิดขึ้นเป็นระลอกๆ ในช่วงระยะหลัง เป็นผลกระทบของความไม่สงบในพื้นที่ที่ดำเนินมาอย่างยาวนานนับจาก พ.ศ. 2549 เป็นต้นมา

แผนภาพ 1 ผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบต่อประชากรพุทธและมุสลิมในจังหวัดชายแดนใต้

ที่มา: ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ (2564)

ความยืดหยุ่นของการแก้ปัญหาความไม่สงบ ตลอดช่วงสถานการณ์ความไม่สงบระหว่างปี พ.ศ. 2547-2563 มีผู้ได้รับบาดเจ็บจำนวน 13,394 คน และเสียชีวิต 7,201 คน จำแนกเป็นคนพุทธบาดเจ็บ 7,931 คน เสียชีวิต 2,767 คน คนมุสลิมบาดเจ็บ 4,997 คน และเสียชีวิต 4,274 คน (ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ 2564) ในภาพรวมสถานการณ์ความขัดแย้ง ลัดส่วนการเสียชีวิตของกลุ่มเป้าหมายพลเรือน (Soft target) ต่อกลุ่มเป้าหมายที่ถืออาวุธ (Hard target) คิดเป็นร้อยละ 71 : 28 (ร้อยละ 1 ไม่ชัดเจนว่าเป็นกลุ่มใด) ในขณะที่ลัดส่วนของการได้รับบาดเจ็บระหว่างกลุ่มเป้าหมายพลเรือน (Soft target) ต่อกลุ่มเป้าหมายที่ถืออาวุธ (Hard target) คิดเป็นร้อยละ 61 : 38 (ร้อยละ 1 ไม่ชัดเจนว่าเป็นกลุ่มใด) (ศรีสมภพ จิตรภิรมย์ศรี 2562)

ตลอดช่วงเกือบ 20 ปีที่ผ่านมา องค์กรภาคประชาสังคมในพื้นที่เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก แต่ที่เป็นกลุ่มที่มีฐานมาจากอัตลักษณ์ทางศาสนาและประกาศว่าเป็นการรวมตัวจากกลุ่มศาสนิกที่สร้างขึ้นเพราะต้องการมีส่วนร่วมในกระบวนการสันติภาพมีเพียงแต่ชาวพุทธเท่านั้น โดยมีเจตนารมณ์เพื่อปกป้องกลุ่มคนในพื้นที่ที่มีความเชื่อเดียวกันคือ นับถือศาสนาพุทธ มีวิถีปฏิบัติของกลุ่มที่อิงพิธีกรรมและศาสนปฏิบัติแบบพุทธ และใช้ภาษาไทยเป็นภาษาหลักในการสื่อสาร นับแต่ปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมามีกลุ่มพุทธเกิดขึ้นหลากหลายกลุ่ม ในที่นี้จะขอกล่าวถึงกลุ่มที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่และมีกิจกรรมอยู่อย่างต่อเนื่อง ได้แก่ กลุ่มรวมไทย ชมรมพุทธรักษาเครือข่ายพระธรรมทูตอาสา 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ เครือข่ายพุทธธรรมนำสันติสุข เครือข่ายชาวพุทธเพื่อสันติภาพ กลุ่มถักทอสันติภาพ และสมาพันธ์ไทยพุทธจังหวัดชายแดนภาคใต้

กลุ่มรวมไทยนับเป็นกลุ่มแรกๆ ที่ชาวพุทธรวมตัวกันในปี พ.ศ. 2548 เพื่อฝึกการใช้อาวุธและการรักษาความปลอดภัยหมู่บ้านซึ่งต่อมาได้พัฒนาไปสู่การสร้างระบบราชวรอาสารักษาหมู่บ้าน (อรบ.) ต่อมา ประมาณปี พ.ศ. 2550 มีการตั้ง ชมรมพุทธรักษา เป็นกลุ่มเกื้อหนุนครูที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความรุนแรง ซึ่งในช่วง 10 ปีแรกมีครูเสียชีวิตเฉลี่ย 14 คนต่อปี โดยระหว่าง พ.ศ. 2547-2563 มีครูเสียชีวิตรวม 156 คน (ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ 2564) ชมรมพุทธรักษาได้รับการสนับสนุนงบการดำเนินการจากมูลนิธิวัดพระธรรมกายงานอีกด้านหนึ่งที่มูลนิธิ สนับสนุนคือการถวายสังฆทานแด่คณะสงฆ์จำนวน 323 วัด ใน 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งจะจัดเป็นประจำต่อเนื่องทุกปีนับจาก พ.ศ. 2548 เป็นต้นมา โดย

มีเป้าหมายเพื่อทำนุบำรุงพุทธศาสนาในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้และสร้างเสริมขวัญและกำลังใจให้บุคลากรครูในการปฏิบัติหน้าที่ (มูลนิธิวัดพระธรรมกาย 2560)

เมื่อปี พ.ศ. 2553 มีการก่อตั้งเครือข่ายพระธรรมทูตอาสา 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ตามดำริของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) อดีตเจ้าอาวาส วัดสระเกศ เพื่อส่งเสริมความมั่นคงของสถาบันพระพุทธศาสนาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และในปี พ.ศ. 2556 ได้มีการจัดตั้ง เครือข่ายพุทธธรรมนำสันติสุข มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือชาวพุทธที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยทั้งสองเครือข่ายมีพระครูโฆสิตสุตถาวรณ เจ้าอาวาสวัดบูรพาภิราม จังหวัดปัตตานี เป็นประธาน ต่อมาในปีเดียวกันเครือข่ายชาวพุทธเพื่อสันติภาพ (Buddhist Network for Peace: B4P) ได้เกิดขึ้นภายหลังการรวมตัวของกลุ่มชาวพุทธประมาณ 100 คนที่โรงแรมหาดแก้วรีสอร์ท จังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นการจัดรับฟังความเห็นของชาวพุทธโดยศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) ใช้ชื่อการประชุมว่า “เส้นทางสู่สันติภาพในบทบาทของคนไทยพุทธ ครั้งที่ 1” ความตื่นตัวของคนพุทธจนรวมตัวกันตั้งเครือข่ายฯ นั้นสืบเนื่องมาจากเหตุการณ์คนพุทธจำนวน 6 คน ถูกกราดยิงเสียชีวิตในร้านของชำ จังหวัดปัตตานี และได้มีคนพุทธออกมาเคลื่อนไหวต่อกรณีดังกล่าวในนาม “ชนพุทธกลุ่มน้อย”

ในปี พ.ศ. 2558 เกิดกลุ่มถักทอสันติภาพ (กทส.) ขึ้น โดยการสนับสนุนของสถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล ร่วมกับรัฐบาลสมาพันธรัฐสวิส¹ และสถาบันเทคโนโลยีแห่งสมาพันธรัฐสวิส ซูริก (ETH)² โดยใช้เวทีสานเสวนาเป็นจุดเชื่อมโยงและสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มพุทธด้วยกัน พุทธกับมุสลิม พุทธกับคณะพุดคุดย และกลุ่มพุทธกับหน่วยงานรัฐและภาคส่วนต่างๆ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มพุทธในการหนุนเสริมกระบวนการสันติภาพ หลังจากนั้นได้มีการก่อตั้งสมาพันธ์ไทยพุทธ จต. ในปี พ.ศ. 2560 ขึ้นในการประชุมของชาวพุทธจากสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ประมาณ 100 คน ภายหลังจากที่มีชาวพุทธรวมตัวกันที่หน้า ศอ.บต. เพื่อยื่นข้อเสนอ 15 ข้อ ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2560 ด้วย

¹ รัฐบาลสมาพันธรัฐสวิสเซอร์แลนด์ยุติการสนับสนุนงบประมาณในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2564

² Swiss Federal Institute of Technology in Zürich (Eidgenössische Technische Hochschule Zürich)

เหตุการณ์คนพuthถูกทำร้ายและเสียชีวิตจากสถานการณ์ความรุนแรง ในข้อเรียกร้องเน้นไปที่การบังคับใช้กฎหมาย การคุ้มครองประชาชนผู้บริสุทธิ์ และมุ่งเน้นการพัฒนาในพื้นที่อย่างรอบด้าน

การรวมตัวของกลุ่มชาวพuthที่ค่อยๆ ขยับขึ้นนั้น เกิดจากความรู้สึกไม่มั่นคงต่ออนาคตของตนในพื้นที่ สถานการณ์การสังหารประชาชนและพระภิกษุที่เกิดขึ้นเป็นระลอก ในขณะที่กระบวนการพูดคุยสันติสุขก็ไม่ได้มีสารัตถะที่ชัดเจนต่อการปกป้องคุ้มครองหรือให้หลักประกันความมั่นคงทางการเมือง เศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมของชาวพuth ทำให้เกิดความรู้สึกว่ากำลังถูกเบียดขับจากพื้นที่ จนประชากรพuthบางส่วนเลือกที่จะออกจากชุมชนไปตั้งถิ่นฐานนอกพื้นที่ บางก็ออกนอกชุมชนเดิมแต่ยังอยู่ในพื้นที่ บางก็ออกนอกพื้นที่ไปอยู่ภูมิภาคอื่นของประเทศ การรวมกลุ่มนอกจากเพื่อปกป้องชุมชนพuthซึ่งบาดเจ็บล้มตายและความยากลำบากจากการต้องเผชิญความถดถอยในทางเศรษฐกิจแล้ว ยังเป็นการตั้งคำถามถึงนโยบายและประสิทธิภาพของรัฐในการปกป้องประชาชน ทำให้การรวมตัวของชาวพuthเกิดเป็นทางเลือกในการส่งเสียงเรียกร้องต่อรัฐบาล หน่วยงานรัฐ ภาคประชาสังคมในพื้นที่ และคณะพูดคุยสันติสุขทั้งจากฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายขบวนการมลายูมุสลิม (ดวงหทัย บุรณเจริญกิจ ประกิจธิ สัตสูต และ รักชาติ สุวรรณ 2560)

ตาราง 1 เครือข่าย-กลุ่ม-องค์กรชาวพuthที่เกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. 2548-2560

เครือข่าย-กลุ่ม-องค์กร	พ.ศ.	เหตุการณ์ความรุนแรง
กลุ่มรวมไทย	2548	ชาวพuthเสียชีวิต 485 คน (ระหว่าง พ.ศ. 2547-2548)
ชมรมพuthรักษา	2550	ครูและบุคลากรการศึกษาเสียชีวิต 75 คน (ระหว่าง พ.ศ. 2547-2550)
	2552	พระมรณภาพ 1 รูป บาดเจ็บ 1 รูป
เครือข่ายพระธรรมทูตอาสา 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้	2553	
	2554	มีเหตุการณ์ 2 ครั้ง พระมรณภาพ 3 รูป

เครือข่าย-กลุ่ม-องค์กร	พ.ศ.	เหตุการณ์ความรุนแรง
เครือข่ายชาวพุทธเพื่อสันติภาพ (B4P)	2556	ชาวพุทธถูกกราดยิง 6 คน
เครือข่ายพุทธธรรมนำสันติสุข		
	2557	มีเหตุการณ์ 2 ครั้ง มรณภาพ 1 รูป
กลุ่มถักทอสันติภาพ (กทส.)	2558	พระมรณภาพ 1 รูป และบาดเจ็บ 1 รูป
สมาพันธ์ไทยพุทธ จขต.	2560	
	2562	พระมรณภาพ 2 รูป ได้รับบาดเจ็บ 2 รูป

ที่มา: ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ (2564) และ ไทยพีบีเอส (2562)

หมายเหตุ ตารางนี้เสนอเหตุการณ์เฉพาะที่เป็นส่วนที่กระทบต่อชาวพุทธในชายแดนใต้ ในขณะที่เหตุการณ์ความรุนแรงก็สร้างผลกระทบให้กับมุสลิมเช่นเดียวกัน ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้รายงานว่าระหว่าง พ.ศ. 2547–2563 มีผู้นำศาสนาอิสลามเสียชีวิต 36 คน และพระสงฆ์-เณรเสียชีวิต 14 คน

ความรุนแรงที่มีต่อพลเรือนที่ไม่มีอาวุธและบุคคลสัญลักณ์ทางศาสนาและสังคม โดยเฉพาะกับพระภิกษุสงฆ์และครูทำให้คนพุทธในพื้นที่ตื่นตัวในการรวมกลุ่มเข้าสู่พื้นที่สาธารณะ เพื่อที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลกันเองในเบื้องต้น เช่น กลุ่มรวมไทยที่ก่อตั้งใน พ.ศ. 2548 เกิดจากแรงกระตุ้นที่มีคนพุทธเสียชีวิตเกือบห้าร้อยคนภายในสองปีแรกของสถานการณ์ความไม่สงบ ชมรมพุทธรักษาที่ต้องการให้กำลังใจและช่วยเหลือครูในพื้นที่ซึ่งในช่วงแรกๆ ครูและบุคลากรทางการศึกษาเป็นหนึ่งในเป้าหมายหลักในฐานะตัวแทนของรัฐและการศึกษาที่ถูกครอบงำจากส่วนกลาง จากตาราง 1 จะเห็นว่า เมื่อพระสงฆ์ที่เป็นสัญลักษณ์ของพุทธศาสนาถูกโจมตีก็เริ่มมีการเพิ่มจำนวนของกลุ่ม/องค์กรชาวพุทธในพื้นที่เพิ่มขึ้นเป็นลำดับมาโดยตลอด การรวมตัวของกลุ่มพุทธยังมีลักษณะไปในทางตอบโต้กับความรุนแรงด้วยเช่น กลุ่มรวมไทย ที่จัดให้มีการฝึกอาวุธป้องกันตนเอง จนต่อมาพัฒนาไปเป็น “อาสาสมัครรักษาหมู่บ้าน” (อรบ.) ซึ่งมีมุสลิมที่ต้องการป้องกันตนเองและชุมชนเข้าร่วมด้วย แม้จะมีจำนวนน้อยกว่าก็ตาม

ต่อมาการรวมตัวของกลุ่มพุทธเป็นไปเพื่อเรียกร้องประเด็นทางการเมือง เช่น นโยบายของภาครัฐในพื้นที่และจากส่วนกลาง รวมทั้งนำเสนอข้อห่วงกังวลให้คนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ไม่ว่าจะเป็นเพื่อนต่างศาสนา องค์กรภาคประชาสังคม ภาคการเมืองและภาครัฐให้รับรู้ และต้องการที่จะมีส่วนร่วมในกระบวนการพูดคุยสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้ ดังปรากฏ

ในการเคลื่อนไหวของเครือข่ายชาวพุทธเพื่อสันติภาพ สมาพันธ์ไทยพุทธ จขต. และกลุ่มนักทอสันติภาพ

ในบทความนี้ผู้เขียนสำรวจบทบาทของผู้หญิงที่เข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมกับกลุ่มชาวพุทธกลุ่มต่างๆ โดยเน้นผู้หญิงที่เข้าร่วมกับเวทีสานเสวนาในนามของกลุ่มนักทอสันติภาพ (กทส.) ที่ทำงานเพื่อส่งเสริมกระบวนการสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้ว่ามีบทบาทอย่างไรในการปกป้องสิทธิของชาวพุทธภายใต้พลวัตความตึงเครียดทางความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนพุทธ-มุสลิมที่เกิดขึ้นเป็นระลอกในบริบทความขัดแย้งทางการเมือง-ชาติพันธุ์ของจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสี่อำเภอ (จะนะ นาหวี เทพา และสะบ้าย้อย) ของจังหวัดสงขลา เพราะการประกาศตนด้วยการใช้อัตลักษณ์พุทธในบริบทดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างและความเป็นอื่นขึ้นอย่างชัดเจน และการแสดงกลุ่มก่อนเพื่อเรียกร้องสิทธิมนุษยชนของกลุ่มตนจะสอดคล้องและขัดกันอย่างไรกับการมุ่งสร้างสังคมที่เอื้อต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติซึ่งเป็นข้อเรียกร้องที่สำคัญของกลุ่มชาวพุทธ ซึ่งมีแกนนำส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย และบ่อยครั้งที่มีการใช้การสื่อสารที่โน้มน้าวให้เกิดความเกลียดกลัวมุสลิม กลุ่มผู้หญิงพุทธเข้าไปอยู่ในตำแหน่งแห่งที่ใดและมีบทบาทในองค์กรชาวพุทธที่เกิดขึ้นในพื้นที่ภายใต้พลวัตของกระบวนการสันติภาพและสถานการณ์ความไม่สงบที่ยังแปรปรวนไม่แน่นอนนั้น นอกจากนี้ การศึกษานี้เชื่อเชิญให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือสนใจการแก้ปัญหาความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้มองการใช้กลุ่มอัตลักษณ์ทางศาสนาที่พ้นไปจากกรอบของการใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือทางการเมือง ซึ่งการติดกรอบคิดที่ว่าศาสนาจะถูกใช้เป็นเครื่องมือนี้ส่งผลต่อการกำหนดท่าทีที่จะตอบสนองต่อข้อเรียกร้องของกลุ่มอัตลักษณ์ทางศาสนาในลักษณะปิดกั้นเพราะเกรงว่ากลุ่มอัตลักษณ์ทางศาสนาจะกลายเป็นปัจจัยที่ทำให้ความขัดแย้งขยายตัว การสำรวจและเข้าใจการขับเคลื่อนของกลุ่มอัตลักษณ์ชาวพุทธของผู้หญิงกลุ่มนี้ที่เคลื่อนจากภาพของความเป็นเหยื่อ (Victim) มาสู่ผู้กระทำ (Agency) จะช่วยให้เราเห็นแนวทางใหม่ๆ ในการส่งเสริมการอยู่ร่วมกันผ่านการนำของผู้หญิงในสถานการณ์ที่อ่อนไหวและไม่แน่นอนในพื้นที่ชายแดนใต้

อัตลักษณ์และความขัดแย้ง

อัตลักษณ์เป็นความรู้สำนึกว่าตัวเองคือใคร แตกต่างจากคนอื่นอย่างไร ในความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกับสังคม (อภิญา เพ็ญพสุกุล 2546) ในประวัติศาสตร์การสร้างชาติสมัยใหม่ ชาติ (Nation state) ให้ความสำคัญกับอัตลักษณ์ของกลุ่มชนที่เป็นชาติเดียวกับผู้ปกครอง และพยายามหลอมรวมให้ทุกคนในชาติมีอัตลักษณ์แบบเดียวกันด้วยการทำให้ภาษาและวัฒนธรรมของผู้ปกครองเป็นกระแสหลักของชาติ การสร้างชาติที่มุ่งเน้นการครอบครองดินแดนและอำนาจนำในการปกครองทำให้กลุ่มชนพื้นเมืองที่มีชาติพันธุ์แตกต่างจากผู้ปกครองตกอยู่ในสถานะรองและถูกผลักให้เป็นชายขอบ บ้างก็เป็นพลเมืองชั้นสองหรือเป็นทาสของชาตินั้น ๆ การตื่นรับจากการถูกกลืนชาติของกลุ่มชาติพันธุ์จึงปรากฏเป็นความขัดแย้งทั้งในลักษณะตั้งเครียด ต่อต้านจนถึงกลายเป็นความรุนแรงมีให้เห็นในหลายพื้นที่อยู่ตลอดช่วงประวัติศาสตร์โลก (ธันวาคม ใจเที่ยง และคณะ 2558) อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติซึ่ง เบนจามิน มาร์คัส (Benjamin Pietro Marcus) (2016) อธิบายว่า ผู้คนสร้างอัตลักษณ์ทางศาสนาขึ้นจากสามองค์ประกอบ ได้แก่ หนึ่ง ความเชื่อในคำสอน (Belief) ซึ่งผู้คนตีความคำสอนเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา สอง พฤติกรรม (Behavior) เช่น การประกอบพิธีกรรมหรือการปฏิบัติศาสนกิจ หรือการขัดเกลาดนเองตามวิถีทางศาสนา และ สาม ความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนศาสนานั้น (Belonging) ซึ่งส่งผลต่อปัจเจกและชุมชน การมีประสบการณ์ร่วมกันทำให้ผู้คนมีความเชื่อและพฤติกรรมเฉพาะเกิดขึ้น

รัฐไทยพยายามสลายความแตกต่างและเรียกร้องให้ชนกลุ่มน้อยจงรักภักดี ในขณะที่ชนกลุ่มน้อยที่มีภาษา วัฒนธรรม และศาสนาที่แตกต่างก็พยายามจะรักษาอัตลักษณ์ของกลุ่มไว้ (สุรินทร์ พิศสุวรรณ 2527 อ้างใน ซากิย์ พิทักษ์คุมพล 2560) โครงการสร้างชาติผ่านอุดมการณ์ “ความเป็นไทย” เป็นแบบแผนความคิดเชื้อชาตินิยมที่หล่อหลอมจิตสำนึกของคนในชาติให้เป็นหนึ่งเดียวกัน ซึ่งประสบความสำเร็จในภูมิภาคอื่น ๆ และในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ก็มีความพยายามจะทำให้กลายเป็นไทย เมื่อเกิดการเรียกร้องที่ขัดแย้งกับนโยบายรัฐ กลุ่มที่ต่อต้านนโยบายการสร้างชาติของรัฐจึงถูกมองว่าเป็นภัยคุกคาม แม้กลุ่มเหล่านี้จะพยายามเรียกร้องด้วยวิถีทางการเมือง (เอกรินทร์ ต่วนศิริ และ อันวาร์ กอมะ 2564)

อย่างไรก็ดี การเรียกร้องสิทธิเสรีภาพด้วยวิธีการเรียกร้องทางการเมืองที่นอกจากจะไม่ได้นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เป็นรูปธรรมแล้วยังถูกจำกัดให้ถึงแก่ชีวิต ดังปรากฏในกรณีข้อเรียกร้อง 7 ข้อ จากหะยีสุหลง อับดุลกาเดร์ คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดปัตตานี เมื่อ พ.ศ. 2490³ ก่อให้เกิดความหวาดระแวงและทำให้การเรียกร้องด้วยวิธีการที่รุนแรงเพื่อเรียกร้องความเป็นอิสระจากรัฐไทยของขบวนการมลายูชาตินิยมโดยการนำของชนชั้นนำเดิม ได้มีที่ทางให้ก่อตัวขึ้น ในช่วงเวลานั้น ประเทศไทยที่กำลังอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านไปสู่การสร้างชาติไทยสมัยใหม่ จึงใช้กำลังและความรุนแรงสยบการเรียกร้องและการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและการเมืองที่เกิดขึ้นในภูมิภาคต่างๆ เพราะในทัศนะของรัฐ การเรียกร้องและต่อต้านของมลายูมุสลิมนั้นเป็นการกบฏ ในขณะที่คนมุสลิมมองว่าเป็นการเรียกร้องตามสิทธิพลเมืองและสิทธิทางวัฒนธรรมที่ชนกลุ่มน้อยควรได้รับความเป็นธรรมและความเคารพทางวัฒนธรรม⁴ (ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ 2551) ภายหลังจากเหตุการณ์ปล้นปืนที่กองพันพัฒนาที่ 4 ค่ายกรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ หรือค่ายปิเหล็ง เมื่อปี พ.ศ. 2547 รัฐบาลในตอนนั้นก็ดำเนินนโยบายแบบเดิมใช้กำลังกดปราบ แต่ต่อมาได้ค่อยๆ ปรับเป็นนโยบายเพื่อสร้างโอกาสทางสังคมและความเป็นธรรมให้กับประชาชนมุสลิมเพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตามนโยบายนี้ส่งผลกระทบต่อทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ เนื่องจากได้สร้างความไม่สบายใจและกลางแครงใจให้กับชาวพุทธบางกลุ่มที่มองว่ารัฐบาลต้องการเอาใจมุสลิมโดยละเลยที่จะให้ความสำคัญแก่ชาวพุทธ เช่น การให้โควตาทุนการศึกษา โควตาการเข้าศึกษาพยาบาลและกลับมาประจำการในพื้นที่ รวมถึงการสนับสนุนให้ชาวมุสลิมในพื้นที่ได้เดินทางไปแสวงบุญที่นครเมกกะ เป็นต้น ในขณะที่มุสลิมบางกลุ่มเองก็ไม่สบายใจกับสิ่งที่สร้างผลกระทบทางความรู้สึกต่อเพื่อนชาวพุทธเช่นกัน

³ ดูข้อเรียกร้อง 7 ข้อจาก พุทธพล มงคลสุวรรณ (2552)

⁴ สิทธิทางวัฒนธรรมปรากฏอยู่ในกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ที่ระบุว่าทุกกลุ่มเชื้อชาติ ชนกลุ่มน้อยหรือกลุ่มศาสนาทั้งปวงต้องอยู่ได้โดยปราศจากการเลือกปฏิบัติใดๆ ในเรื่องเชื้อชาติ สีผิว เพศ ภาษา ศาสนา โดยรัฐมีหน้าที่ส่งเสริมความเข้าใจ ความอดกลั้น และมีมิตรภาพระหว่างชาติและกลุ่มเชื้อชาติ ชนกลุ่มน้อยหรือกลุ่มศาสนาทั้งปวงในการธำรงไว้ซึ่งสันติภาพ สิทธิทางวัฒนธรรมยังถูกระบุในกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองอย่างชัดเจนโดยเฉพาะในข้อที่ 1 ที่ระบุว่า “ประชาชนทั้งปวงมีสิทธิในการกำหนดเจตจำนงของตนเอง”

สถานการณ์ความไม่สงบและความขัดแย้งในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้แม้จะเป็นความขัดแย้งในประเด็นการเมืองไม่ใช่ความขัดแย้งทางศาสนาแต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีมิติศาสนาร่วมอยู่ด้วย ดังปรากฏในงานวิจัยเรื่อง “ความสัมพันธ์ที่เปราะบางระหว่างชาวพุทธและชาวมุสลิมในสังคมไทย” ที่พบว่า ความไม่สงบในชายแดนใต้และกระแสพุทธชาตินิยมในประเทศเพื่อนบ้านส่งผลให้เกิดกระแสต่อต้านมุสลิมผ่านปรากฏการณ์ประท้วงการจัดตั้งเขตอุตสาหกรรมฮาลาล การสร้างมัสยิด และเสียงอาชานเรียกกะหมาด อย่างไรก็ตาม งานศึกษานี้ ไม่พบว่ามีการใช้ความรุนแรงทางตรงระหว่างชาวพุทธและชาวมุสลิมในประเทศไทย (เอกรินทร์ ต่วนศิริ และอันวาร์ กอมะ 2562) ยิ่งมีการรวมตัวกันของกลุ่มชาวพุทธจากพื้นที่สี่จังหวัดชายแดนภาคใต้เกิดขึ้นยิ่งส่งผลต่อความกังวลใจกับภาครัฐโดยเฉพาะฝ่ายความมั่นคง ปรากฏให้เห็นจากความพยายามจะเข้ามาดูแลอย่างใกล้ชิดผ่านการสนับสนุนกิจกรรมของกลุ่มชาวพุทธและพยายามลดความรู้สึกแบ่งแยกด้วยการสนับสนุนกิจกรรมร่วมระหว่างศาสนา

การระดมทรัพยากรและรวมกลุ่มผ่านอัตลักษณ์ทางศาสนาในหลายประเทศพบว่า มีแนวโน้มที่จะใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือ (Instrumentalized religion) เพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองนั้นเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 50 จากจำนวนความขัดแย้งทางอาวุธทั่วโลกนับจากปี พ.ศ. 2558 เป็นต้นมา ซึ่ง จิน-นิโคลัส บิทเทอร์ และ โอเวน เฟรเซอร์ (Bitter and Frazer 2020) ตั้งข้อสังเกตว่า การมองว่าศาสนาจะถูกทำให้เป็นเครื่องมือทางการเมืองมีฐานคิดมาจากการแบ่งแยกศาสนจักรกับอาณาจักรที่เชื่อว่าศาสนาไม่ควรยุ่งเกี่ยวกับการเมือง ทั้งที่จริงแล้วคุณค่าและความเชื่อทางศาสนาล้วนมีอิทธิพลต่อการเมืองในระดับที่แตกต่างกันไปขึ้นกับแต่ละสังคม ทำให้เราไม่อาจแยกสถาบันทางการเมืองและศาสนาออกจากกันให้เด็ดขาดได้ ยิ่งไปกว่านั้น ในบริบทความขัดแย้ง การมองเพียงแง่มุมว่าศาสนาอาจถูกผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในความขัดแย้งนำมาใช้เป็นเครื่องมือแสวงประโยชน์เพื่อกลุ่มของตนแต่ฝ่ายเดียวนี้จะทำให้เราสูญเสียโอกาสและทรัพยากรในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งไปได้เช่นกัน จึงเป็นเรื่องสำคัญที่คนทำงานกับความขัดแย้งตลอดจนผู้กำหนดนโยบายและแนวทางการแก้ไขปัญหาในพื้นที่ที่จะต้องมีความเข้าใจต่อกลุ่มทางสังคมที่อิงอัตลักษณ์ทางศาสนาที่ต้องการมีส่วนร่วมในกระบวนการสันติภาพอย่าง

ปราศจากอคติและสอดคล้องกับความเป็นจริง ซึ่งบทความนี้จะสำรวจถึงเจตนาและปฏิบัติการของการรวมกลุ่มที่อิงอัตลักษณ์ทางศาสนาพุทธจากมิติเพศสภาพในบริบทความขัดแย้งทางการเมืองชาติพันธุ์ในพื้นที่ชายแดนใต้

เพศสภาพ ความมั่นคงและสันติภาพ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องผู้หญิงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในประเทศไทยนั้นมีอยู่หลากหลาย ตั้งแต่ พ.ศ. 2560 ได้แก่การศึกษาเรื่องการรวมตัวของผู้หญิงภาคประชาสังคมเป็นขบวนการทางสังคมเพื่อผลักดันวาระของผู้หญิงและการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในกระบวนการพูดคุยสันติภาพ ได้แก่ งานวิจัยของ ภัสสร่า บุญญฤทธิ และ ฉันทนา บรรพศิริโชติ หวันแก้ว (2562) ที่ศึกษาบทบาทของคณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้ (PAOW) กับการขับเคลื่อนสันติภาพในพื้นที่ชายแดนใต้เป็นการเฉพาะ และงานวิจัยของ รอฮานี จีอนารา (2560) เรื่อง “บทบาทของ ‘เครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพชายแดนใต้’ ในการจัดสานเสวนาเพื่อสร้างสันติภาพในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย” รวมถึงงานวิจัยของดวงหทัย บุรณเจริญกิจ ปาริชาติ สุวรรณบุบผา และ มณธิภา ยิ้มย่อง (2560) เรื่อง “ผู้หญิงที่ชายขอบของกระบวนการสันติภาพชายแดนใต้: มุมมองของผู้หญิงผู้ได้รับผลกระทบ” นำเสนอการลุกขึ้นส่งเสียงและท้าทายข้อจำกัดในการมีส่วนร่วมในกระบวนการสันติภาพของผู้หญิงที่เป็นเหยื่อ ความรุนแรงของสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ สำหรับงานที่ศึกษาบทบาทและการมีส่วนร่วมของผู้หญิงกลุ่มต่างๆ ในกระบวนการสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และนำเสนอรูปแบบการมีส่วนร่วมของผู้หญิงทั้งแบบทางการและไม่เป็นทางการจากประสบการณ์ของนานาประเทศตามกรอบผู้หญิง สันติภาพและความมั่นคง ได้แก่ ดวงหทัย บุรณเจริญกิจ (2561) และ อัมพร หมาดเด็น ดวงหทัย บุรณเจริญกิจ และ ฟารีดา ปันจอร์ (2565)

งานศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพุทธมุสลิมโดยตรงได้แก่งานที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ที่เปราะบางของชาวพุทธและชาวมุสลิมของ เอกรินทร์ ต่วนศิริ และ อันวาร์ กอมะ (2562) เรื่อง “ความสัมพันธ์ที่เปราะบางระหว่างชาวพุทธและชาวมุสลิมในสังคมไทย” ในขณะที่ พัทธธีรานาคอุไรรัตน์ และ โคทม อาริยา (2564) ศึกษาสันนิษฐานในงาน “พระสงฆ์กับอิหม่าม:

เพื่อนรักข้ามศาสนาเพื่อสันติภาพ” ที่ทำให้เห็นแง่มุมในทางบวกของความสัมพันธ์พุทธ-มุสลิม ในจังหวัดชายแดนใต้ สำหรับงานศึกษาค้นคว้าเคลื่อนไหวของกลุ่มชาวพุทธมีทั้งงานของ พระมหาสุชาติ อนาลโย (2560) ที่ศึกษาเฉพาะเครือข่ายชาวพุทธเพื่อสันติกลุ่มเดียว และงานของ ดวงหทัย บุรณเจริณกิจ ประภีร์ติ สัตสุต และ รักชาติ สุวรรณ (2562) ที่นำเสนอภาพรวมของข้อกังวลใจและวิธีรับมือกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปของชาวพุทธในบริบทความขัดแย้งที่มีความรุนแรงถึงตาย สำหรับงานที่มุ่งวิจัยเรื่องผู้หญิงพุทธในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่มีความใกล้เคียงกับงานศึกษานี้ คืองานวิจัย “การมีส่วนร่วมของสตรีชาวพุทธในการสร้างชุมชนสันติสุข” โดย พระวีระพจน์ ชาครธมโม (ผลจันทร์) ชันทอง วัฒนะประดิษฐ์ และ พูนสุข มาตรังสรรค์ (2561) ศึกษาที่ตำบลหนึ่งในจังหวัดปัตตานี ในขณะที่บทความนี้จะนำเสนอการเคลื่อนไหวของผู้หญิงพุทธในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อกระบวนการสันติภาพในภาพที่กว้างขึ้น

ในมิติด้านเพศสภาพ องค์กรพุทธในประเทศไทยยังกีดกันผู้หญิงไม่ให้มีสิทธิบวช แม่ชีและภิกษุณีต่างยังไร้สถานะทางกฎหมายและในอาราม ด้วยเหตุดังกล่าว แม่ชีจำนวนหนึ่งและภิกษุณีส่วนใหญ่จึงแยกจากวัดที่มีพระปกครองไปตั้งสำนักของตนเพื่อให้สามารถมีอำนาจตัดสินใจและกำหนดทิศทางการดำเนินกิจกรรมต่างๆได้ด้วยตนเอง แม้นักบวชผู้หญิงถูกละเลยเรื่องสิทธิและโอกาส ไม่มีรายได้และไร้งบประมาณสนับสนุนจากรัฐบาลและองค์กรสงฆ์ แต่นักบวชหญิงก็ทำประโยชน์ในหลายรูปแบบให้กับพระพุทธศาสนาด้วยการเป็นครูสอนธรรมบ้าง อบรมเด็กและเยาวชนบ้าง เผยแพร่ธรรมะแก่ประชาชน ช่วยงานชุมชน และการดูแลความสะอาดวัดวาอาราม (แม่ชีณัฐหทัย ฉัตรทินวัฒน์ 2562) ในขณะที่ฆราวาสผู้หญิงนั้นนับเป็นกำลังหลักในการค้าจุนวัดและพุทธศาสนา ด้วยบทบาทที่หลากหลาย เช่น การส่งเสริมการปฏิบัติธรรม การสนับสนุนวัดและภิกษุสงฆ์ในรูปแบบที่หลากหลายทั้งด้วยแรงกาย ทุนทรัพย์และการศึกษา จึงมีข้อวิพากษ์ว่าผู้หญิงมีส่วนค้าจุนให้ศาสนาเข้มแข็งมั่นคงในขณะที่ศาสนายังไม่ได้เป็นที่พึ่งให้กับผู้หญิงที่ต้องการเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรหรือสถาบันทางศาสนาอย่างแท้จริง (ปิยลักษณ์ โพธิวรรณ อากาศ ประจันตะเสน และ ศิริพงษ์ ทองจันทร์ 2563)

กระบวนการสันติภาพในหลายประเทศ มักพบว่าผู้หญิงทำงานส่งเสริมสันติภาพอยู่ในพื้นที่สาธารณะนอกสถาบันที่เป็นทางการ (เช่นในการศึกษาของ Oxfam 2020) ในขณะที่ความขัดแย้งรุนแรงส่งผลต่อความมั่นคงในชีวิตของผู้หญิงให้ต้องแบกรับภาวะผลกระทบที่

เกิดขึ้น การทหารไม่ใช่แหล่งอำนาจที่ผู้หญิงจะเข้าถึงและไม่ใช่คำตอบเดียวของความมั่นคงที่ผู้หญิงแสวงหา การรวมกลุ่มจัดตั้งเป็นกลุ่มองค์กรหรือยกระดับเป็นขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างอำนาจต่อรองในกระบวนการสันติภาพจึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่ผู้หญิงในหลายประเทศใช้ซึ่งทำให้พวกเขาสามารถสร้างสันติภาพต่อประเด็นที่ตนให้ความสำคัญในแบบที่ต้องการ เช่นกรณีกลุ่มผู้หญิงในประเทศเคนยา ที่ผู้หญิงใช้วิธีปรับบทบาทตามเพศสภาพในรูปแบบใหม่ที่ทำให้สามารถเชื่อมพื้นที่ส่วนตัวกับพื้นที่สาธารณะเข้าด้วยกัน ทำให้ผู้หญิงมีบทบาทและอิทธิพลต่องานสร้างสันติภาพผ่านการสร้างความสัมพันธ์ข้ามกลุ่มที่กลายมาเป็นทุนทางสังคมในการสร้างความสมานฉันท์ ความร่วมมือและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ (Ombati 2015)

ในการศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการสันติภาพ โครา ออลด์เดอร์ (Cora Alder) (2021) พบว่าการวิเคราะห์พลวัตความขัดแย้ง “เพศสภาพ” และ “ศาสนา” มักถูกแยกออกจากกัน ไม่เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันระหว่างสองปัจจัยนี้ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของความขัดแย้ง หากพิจารณากลุ่มองค์กรพุทธในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้โดยไม่ได้มองจากมิติเพศสภาพเราก็จะมองกลุ่มองค์กรพุทธเป็นเนื้อเดียวกันและอาจทำให้เราพลาดโอกาสในการนำศักยภาพและทรัพยากรในกลุ่มพุทธโดยเฉพาะชาวพุทธผู้หญิงที่เริ่มมีบทบาทในการสร้างสันติภาพเพิ่มขึ้นเป็นลำดับในช่วงเวลาไม่กี่ปีมานี้ ซึ่งบทความนี้ให้ความสนใจคือความเป็นผู้กระทำของผู้หญิงชาวพุทธนั้นมีขอบเขตเพียงใดในการผลักดันวาระของตนเองในการเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม/องค์กรชาวพุทธที่มีผู้ชายเป็นผู้ที่มีบทบาทนำเป็นส่วนมาก

วิธีวิจัย

งานศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพศึกษากลุ่มผู้หญิงชาวพุทธที่เป็นสมาชิกของกลุ่มถักทอสันติภาพ (กทส.) ที่มาจากกลุ่มพุทธต่างๆ เช่น ชมรมพุทธรักษา เครือข่ายชาวพุทธเพื่อสันติภาพ และคณะภิกษุณีจากเกาะยอ จังหวัดสงขลา โดยใช้วิธีการสนทนาเชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้างทางออนไลน์กับผู้หญิง 8 คน ผู้นำชาวพุทธที่เป็นผู้ชาย 4 คนเนื่องจากช่วงนั้นมีมาตรการจำกัดการเดินทางเพราะการแพร่ระบาดของโควิด-19 ทำให้ไม่สามารถลงพื้นที่ได้ แต่เนื่องจากผู้วิจัยมีความคุ้นเคยกับแหล่งข้อมูลจากการเป็นหัวหน้าโครงการสานเสวนากลุ่มชาวพุทธตั้งแต่ พ.ศ. 2558-2564 ซึ่งในส่วนนี้ผู้วิจัยให้ความสำคัญระมัดระวังที่จะไม่ใช้คำถามชี้นำหรือกล่าวพาดพิงผู้อื่น

ที่อาจส่งผลให้ความขัดแย้งขยายตัวเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ ผู้วิจัยใช้ข้อมูลจากเอกสารรายงาน บทสัมภาษณ์ และข้อเสนอของกลุ่มนักทอสันติภาพ (กทส.) พ.ศ. 2558–2564 ร่วมกับเอกสารงานวิจัยและสื่อที่เกี่ยวข้อง งานวิจัยนี้ได้รับการพิจารณาและรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมวิจัยในคนของสถาบันวิจัยประชากร มหาวิทยาลัยมหิดล เลขที่ COA No.2021/01-012 ผู้ให้สัมภาษณ์ได้รับทราบว่าจะนำมาใช้เพื่องานวิจัยและได้รับทราบสิทธิในการปฏิเสธการให้ข้อมูล ในส่วนที่ไม่ต้องการให้บันทึกสามารถที่จะแจ้งให้ผู้วิจัยทราบเพื่อที่จะไม่นำข้อมูลดังกล่าวมาอ้างอิงในงานนี้ โดยผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ความยินยอมด้วยวาจาตอนเริ่มต้นการสัมภาษณ์

ผลกระทบของสถานการณ์ความรุนแรง และความต้องการของชาวพุทธในชายแดนภาคใต้

ภาพรวมสถานการณ์ความรุนแรงที่มีแนวโน้มลดลงกลับตีตัวเพิ่มขึ้นในช่วงการแพร่ระบาดของโควิด-19 ในขณะที่กระบวนการพูดคุยก็ยังคงดำเนินต่อไปแม้จะต้องหยุดชะงักไปในบางช่วง ผลการสำรวจความคิดเห็นประชาชนต่อกระบวนการสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (Peace survey) ครั้งที่ 5 พ.ศ. 2563 ก็พบว่าประชาชนชาวพุทธรู้สึกว่าการสันติภาพไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงและมีแนวโน้มแย่ลง มีเพียงร้อยละ 17 เท่านั้นที่รู้สึกว่าการสันติภาพดีขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับเสียงสะท้อนความต้องการของชาวพุทธที่ค่อนข้างมีความคงเส้นคงวาตลอดช่วงอย่างน้อยหกปีที่ผ่านมาที่ชาวพุทธยังคงรู้สึกว่าถูกภาคีรัฐละเลย ไม่ให้ความสำคัญและใส่ใจอย่างเพียงพอต่อความปลอดภัย วิถีชีวิตและการทำมาหากิน⁵

ข้อเรียกร้องที่ออกมาซ้ำๆ ทำให้มีคำถามว่า ภาครัฐได้ยืนยันจริงหรือไม่ หรือมองว่า “เป็นเพียงความรู้สึก” หรือการมารับฟังคือการบังคับให้ชาวพุทธ “ได้ระบาย” แล้วในทางปฏิบัติได้ทำมาน้อยเพียงใดจึงยังไม่สามารถทำให้ชาวพุทธเกิดความเชื่อมั่นขึ้นหรือรู้สึกว่าการเยียวยาอย่างแท้จริง ตัวอย่างหนึ่ง เมื่อไม่นานมานี้ ตัวแทนชาวพุทธที่เป็นคณะทำงานในคณะ

⁵ ดูความกังวลใจและความต้องการของชาวพุทธเพิ่มเติมได้ใน กลุ่มนักทอสันติภาพ (กทส.) (2561) และ กลุ่มนักทอสันติภาพ (กทส.) (2562)

ประสานงานระดับพื้นที่ของคณะทูตคหุยสันติสุขมีความไม่สบายใจกับคำอธิบายของเจ้าหน้าที่ทหารระดับสูงถึงความถดถอยของชุมชนพุทธว่า ชาวพุทธนิยมไปทำงานนอกพื้นที่และไม่อยากกลับมาตั้งถิ่นฐาน เพราะสิ่งนี้จะสะท้อนว่านโยบายรัฐจะไม่ได้มองว่าความถดถอยของชุมชนพุทธนั้นเกี่ยวข้องกับปัญหาความไม่สงบในพื้นที่ ทั้งที่พบข้อเท็จจริงว่ามีชุมชนที่ชาวพุทธต้องย้ายออกเนื่องจากปัญหาความไม่สงบ เช่น ชุมชนบ้านท่าด่าน จังหวัดปัตตานี (วงเสวนาถอดบทเรียน กลุ่มนักทอสันติภาพ 23 สิงหาคม 2564)

ผลการสำรวจความคิดเห็นประชาชนต่อกระบวนการสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (Peace survey) ในช่วงปี พ.ศ. 2559–2563 (Panjor and Jangoe, 2021) เกี่ยวกับความสนใจในประเด็นสิทธิมนุษยชนของผู้หญิงมุสลิมและผู้หญิงพุทธนั้นมีจุดเน้นที่ให้ความสำคัญแตกต่างกันไปอย่างสิ้นเชิง แต่เชื่อมโยงกับวิธีการแก้ปัญหาของรัฐด้วยกันทั้งสองฝ่าย กล่าวคือ ผู้หญิงมุสลิมกังวลใจกับประเด็นสิทธิมนุษยชนอันเกิดจากการบังคับใช้กฎหมายพิเศษในพื้นที่ ซึ่งทำให้เจ้าหน้าที่ปิดล้อมตรวจค้น ถ่ายรูปและเก็บข้อมูลส่วนบุคคลทั้งภาพถ่ายบัตรประชาชนและตัวอย่างสารพันธุกรรม หรือ ดีเอ็นเอ รวมทั้งมีอำนาจในการคุมขังผู้ต้องสงสัยโดยไม่ต้องมีหมายศาลเป็นเวลาสูงสุด 37 วัน ในขณะที่ผู้หญิงพุทธมีความกังวลใจจากการใช้ความรุนแรงของฝ่ายขบวนการที่ทำให้ทั้งพลเรือนและเจ้าหน้าที่รัฐสูญเสียชีวิต ในด้านนโยบายรัฐด้านการเลือกปฏิบัติเชิงบวก (affirmative discrimination) เพื่อให้โอกาสชาวมุสลิมในด้านการศึกษาและตำแหน่งงานในพื้นที่ รวมทั้งการแก้ปัญหาการจัดบริการเฉพาะอาหารฮาลาลในบางโรงพยาบาลนั้นทำให้ชาวพุทธรู้สึกว่าคุณละเมิดสิทธิมนุษยชนเพราะถูกจำกัดสิทธิประเภทอาหารที่จะบริโภคได้

ตาราง 2 ประเด็นสิทธิมนุษยชนที่ผู้หญิงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ให้ความสำคัญ

ผู้หญิงมุสลิม			ผู้หญิงพุทธ		
ประเด็นสิทธิมนุษยชน	จำนวนคน	ร้อยละ	ประเด็นสิทธิมนุษยชน	จำนวนคน	ร้อยละ
การซ้อมทรมานระหว่างถูกคุมขัง	372	33	การสูญเสียชีวิตจากระเบิด	138	45
การปิดล้อมตรวจค้นในหมู่บ้าน	221	20	โรงพยาบาลมีบริการแต่อาหารฮาลาล	65	21
การถูกถ่ายรูปบริเวณด้านตรวจ	216	19	เจ้าหน้าที่รัฐถูกสังหารโดยขบวนการ	53	17
การห้ามคลุมฮิญาบในโรงเรียนวัด	163	15	การให้โควตาพิเศษและทุนการศึกษามุสลิม	46	15
การเก็บข้อมูลส่วนบุคคล	143	13	อื่นๆ	2	1

ที่มา: ผลการสำรวจความคิดเห็นประชาชนต่อกระบวนการสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (Peace survey) ในช่วงปี พ.ศ. 2559–2563 (Panjor and Jangoe 2021) ทั้งนี้ผู้เขียนได้คำนวณร้อยละของคำตอบใหม่โดยอิงจากจำนวนคนที่ตอบทั้งหมดเพื่อสะท้อนถึงประเด็นที่ผู้หญิงมุสลิมและผู้หญิงพุทธให้ความสำคัญ

ผลการสำรวจข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าปัญหาการปฏิบัติศาสนกิจหรือพิธีกรรมทางศาสนาของชาวพุทธนั้นไม่ได้มีน้ำหนักเท่ากับปัญหานโยบายทางสังคมและการเมืองที่ถูกมองว่าจำกัดสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรส่วนกลางของรัฐ จำนวนภิกษุสงฆ์ที่ลดลงและจำนวนวัดร้างที่เพิ่มขึ้นไม่ได้ถูกพูดถึงในผลสำรวจดังกล่าวและไม่ได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ในงานวิจัยนี้ นั่นอาจเป็นเพราะมีหน่วยงานรัฐเข้ามาใส่ใจประเด็นดังกล่าว โดยจัดให้มีโครงการอุปสมบทเจ้าหน้าที่รัฐและเจ้าหน้าที่ทหารในพื้นที่และในปัจจุบันมีการซื้อที่ดินเพื่อรักษาและเพิ่มพื้นที่ธรณีสงฆ์ จากผลสำรวจดังกล่าวผู้หญิงชาวพุทธให้น้ำหนักกับสิทธิในการมีชีวิตรอดของประชาชนและเจ้าหน้าที่รัฐมากที่สุด ประเด็นเรื่องความรุนแรงที่ทำให้พลเรือนสูญเสียชีวิตนั้นเป็นเรื่องที่ผู้ให้สัมภาษณ์ในงานวิจัยนี้ให้ความสำคัญมาก สอดคล้องกับผลการสำรวจ Peace survey ข้างต้นที่สะท้อนสิ่งที่ชาวพุทธต้องการคือ

ฝ่ายขบวนการต้องการต่อรองอำนาจทางการเมืองจากรัฐ ก็ควรจะต้องยุติการฆ่าคนพุทธและพระภิกษุซึ่งทำให้คนพุทธหวาดกลัว ทำให้คนพุทธเกลียด หากต้องการเรียกร้องทางการเมือง ก็ต้องสร้างสันติภาพให้คนอยู่ร่วมกันได้ ความรุนแรงทำให้หวาดกลัวทำให้ไม่ไว้วางใจต่อข้อเรียกร้อง หากต้องการได้อำนาจปกครองจริงก็ต้องช่วยดูแลคนพุทธเป็นคนในพื้นที่ด้วย คนพุทธเขาจะหนีไปไหนเพราะที่นี่คือบ้านคือพื้นที่ของเขา (ผู้ใหญ่บ้านหญิงในจังหวัดปัตตานี สัมภาษณ์ออนไลน์เมื่อวันที่ 9 สิงหาคม 2564)

สถานการณ์ความรุนแรงในพื้นที่ที่ยาวนานส่งผลให้ชาวพุทธจำนวนมากย้ายถิ่นฐานเนื่องจากไม่มั่นใจในความปลอดภัยหรือเพราะถูกข่มขู่ให้หวาดกลัว⁶ เป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งของการถดถอยของชุมชนพุทธ ส่งผลต่อความหวาดระแวงที่ทำให้ปฏิสัมพันธ์ต่อเพื่อนต่างศาสนาลดลง เกิดการแบ่งแยกทางสังคม ในด้านอาชีพและเศรษฐกิจ ด้วยปัจจัยกระแสชาตินิยมมลายูส่งผลให้ลูกค้ามาอุดหนุนสินค้าและบริการของชาวพุทธลดลง⁷ การประกอบอาชีพในฐานะเจ้าของกิจการที่มีข้อจำกัด ประกอบกับระบบโควตาทางการศึกษาและตำแหน่งงานราชการที่เอื้อให้กับชาวมุสลิมยิ่งทำให้ชาวพุทธรู้สึกถูกเบียดขับและไม่แน่ใจว่าภาพอนาคตจังหวัดชายแดนภาคใต้หลังข้อตกลงสันติภาพที่อาจเกิดขึ้นจะมีชาวพุทธอยู่ด้วยหรือไม่

ภายหลังจากที่คณะพูดคุยของรัฐบาลและผู้แทนของบีอาร์เอ็น (ขบวนการแนวร่วมปฏิวัติแห่งชาติมลายูปัตตานี) หรือแทรคที่สอง (Track 2) ได้ตกลงให้มีการหยุดยิงในช่วงรอมฎอน พ.ศ. 2565 ชาวพุทธที่อยู่ในคณะประสานงานระดับพื้นที่ หรือแทรคที่สาม (Track 3)⁸ ได้เรียกร้องให้หยุดยิงต่อเนื่องจาก “รอมฎอนสันติ” ด้วยการประกาศ “เข้าพรรษาสันติ” และเมื่อไม่มี

⁶ ข้อเสนอของกลุ่มถักทอสันติภาพ (กทส.), พฤษภาคม 2561.

⁷ ข้อเสนอของกลุ่มถักทอสันติภาพ (กทส.), พฤษภาคม 2561; การประชุมออนไลน์, 4 กันยายน 2563; แบบสอบถามความคิดเห็นเบื้องต้นของชาวพุทธในชายแดนใต้ต่อการดำรงอยู่ในสังคมชายแดนใต้, 4 กันยายน 2563.

⁸ พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ลงนามในคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 230/2557 เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2557 เรื่องการจัดตั้งกลไกขับเคลื่อนกระบวนการพูดคุยเพื่อสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้ ระบุให้มีการจัดตั้งกลไกสามระดับ ได้แก่ ระดับที่ 1 คณะกรรมการอำนวยการพูดคุยเพื่อสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน ระดับที่ 2 คณะพูดคุยเพื่อสันติสุขจังหวัดชายแดนใต้ ปัจจุบันมีพลเอกวัลลภ รักเสนาะ เป็นหัวหน้าคณะพูดคุย และระดับที่ 3 คณะประสานงานระดับพื้นที่มีแม่ทัพภาค 4 เป็นหัวหน้าคณะประสานงาน

ความคืบหน้า ชาวพุทธจึงรวมตัวรณรงค์เรื่องนี้ในพื้นที่สาธารณะ (ผู้จัดการออนไลน์ 2565) ปรากฏว่าผู้ร่วมชุมนุมส่วนใหญ่เป็นสตรีพุทธ โดยแกนนำสตรีคนหนึ่งไม่ได้ให้นำหนักกับคำอธิบายที่ว่า การที่ผู้ชายไม่ออกมาเป็นเพราะผู้ชายรู้สึกไม่ปลอดภัยที่จะออกมาเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะ แต่แกนนำสตรีสังเกตว่าผู้ชายจำนวนหนึ่งเลือกที่จะใช้วิธีแสดงความคิดเห็นผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ส่วนผู้ชายบางคนก็ใช้วิธีพูดตอบโต้แบบแข็งกร้าว ในขณะที่ผู้หญิงจะแสดงออกถึงความไม่เห็นด้วยอย่างเปิดเผยในพื้นที่สาธารณะและในที่ประชุมคณะประสานงานระดับพื้นที่ก็ใช้คำพูดที่นุ่มนวลไม่ใช้ความแข็งกร้าวใส่ จะเห็นได้ว่าวิธีการตอบโต้ในบริบทความรุนแรงถึงชีวิตบรรทัดฐานทางเพศสภาพที่มีต่อความเป็นชายอาจบีบให้ผู้ชายแสดงความเข้มแข็งแสดงความเป็นฝ่ายตรงข้ามที่อำนาจเสมอกัน แกนนำผู้ชายคนหนึ่งอธิบายข้อเสนอของ “เข้าพรรษาสันติ” ในเชิงความสัมพันธ์ทางอำนาจเพื่อผลักดันให้มีการใช้ศาสนาพุทธเป็นจุดอ้างอิงในทางการเมืองของกระบวนการสันติภาพเช่นเดียวกับการใช้ศาสนาอิสลาม ในขณะที่ผู้หญิงเลือกที่จะใช้การยืนยันสิทธิบนฐานภาพลักษณ์ความเป็นเหยื่อที่ต้องการได้รับการปกป้อง แม้อาจถูกตีความว่าเป็นรองและชายขอบ แต่ด้วยการไม่ใช้การคุกคามหรือการแข่งกันทางอำนาจ จึงทำให้ผู้หญิงมีพื้นที่แสดงจุดยืนและความเห็นต่างได้เช่นกัน

การประกาศความเป็น “ผู้หญิงชาวพุทธ”

ในพลวัตการเรียกร้องเอกราชของขบวนการมลายูมุสลิม

ปัญหาความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ไม่ได้จำกัดวงอยู่ในพื้นที่สามจังหวัดเท่านั้น แต่ได้ส่งผลกระทบไปยังภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศด้วย โดยเฉพาะในแง่ของความรู้สึกวิตกกังวลของชาวพุทธบางส่วนที่มีต่อขบวนการเรียกร้องเอกราชของมลายูมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้รวมทั้งมุสลิมในภาพรวมทั้งประเทศ อันเกิดจากการเสียชีวิตของพระสงฆ์และประชาชนผู้บริสุทธิ์ในพื้นที่ รวมทั้งเจ้าหน้าที่ทหารจากภูมิภาคอื่นที่นับถือศาสนาพุทธในจังหวัดชายแดนใต้ก็เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดความตึงเครียดระหว่างพุทธ-มุสลิมในพื้นที่อื่นๆ ของประเทศ ประกอบกับกระแสที่มาจากภายนอกประเทศและประวัติศาสตร์ของชาวพุทธในประเทศอินเดียและอัฟกานิสถานเองก็ส่งผลให้ความวิตกกังวลของชาวพุทธโดยทั่วไปมีเพิ่มมากขึ้น (พระครูพิพิธสุตาทรร สัมภาษณ์ทางออนไลน์ เมื่อวันที่ 7 กันยายน 2564) สถานการณ์ความไม่สงบ

ในชายแดนใต้ทำให้กลุ่มพุทธจากส่วนกลางกลุ่มหนึ่งหนีภัยไปผูกโยงกับข้อเรียกร้องให้มีการระบุให้ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติเมื่อครั้งร่างรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2550 และในการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ. 2562 เกณฑ์นำผลักดันให้ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติได้จัดตั้งพรรคการเมืองชื่อพรรคแผ่นดินธรรมขึ้นเพราะมุ่งที่จะผลักดันวาระนี้ในสภาผู้แทนราษฎร (นันทร์ชนก วงษ์สมุทร 2562) แม้จะไม่ได้รับการเลือกตั้ง แต่การรณรงค์เผยแพร่ความคิดให้มีการประกาศให้ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำจังหวัดนอกพื้นที่ชายแดนใต้ก็ยังคงดำเนินอยู่ในปัจจุบันอีกด้วย

ดอน ปาทาน เอกกรินทร์ ต่วนศิริ และ อันวาร์ กอมะ (2561) ตั้งข้อสังเกตว่า ภาวะความหวาดกลัวอิสลาม (Islamophobia) ปรากฏตัวอย่างเด่นชัดในช่วง พ.ศ. 2558-2561 สะท้อนในหลายเหตุการณ์ อาทิ การคัดค้านการสร้างมัสยิดในจังหวัดน่าน พ.ศ. 2558 การทักท้วงการก่อสร้างอาคารรูปทรงคล้ายมัสยิดในเขตวัดพระบรมธาตุรวมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2558 การชุมนุมต่อต้านโครงการนิคมอุตสาหกรรมฮาลาลในจังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. 2559 การแสดงความไม่พอใจต่อการสร้างมัสยิดกลางจังหวัดมุกดาหาร พ.ศ. 2559 การชุมนุมประท้วงการสร้างมัสยิดจังหวัดขอนแก่น พ.ศ. 2560 และการประท้วงการคลุมฮิญาบที่โรงเรียนอนุบาลปัตตานี พ.ศ. 2561

คู่ขนานกันไปกับภาวะความหวาดกลัวอิสลามที่แผ่ออกไปยังภูมิภาคต่างๆ คำว่า “ปาตานี” (Patani) เริ่มปรากฏในรายงานข่าวเมื่อมีการเปิดตัวคณะพูดคุยของฝ่ายขบวนการมารา ปาตานี (MARA Patani) โดย อาบูฮาฟิซ อัลฮากิม ผู้แทนของมารา ปาตานี ในขณะนั้นอธิบายว่า “ปาตานี คือ พื้นที่ซึ่งเคยเป็น อาณาจักรปาตานีดารุสซาลาม ก่อนที่สยามจะเข้ามายึดครองในปี 2329 อาณาเขตของปาตานีครอบคลุมจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และบางส่วนของจังหวัดสงขลา (อำเภอเทพา จะนะ สะบ้าย้อย นาทวี และสะเดา ซึ่งเป็นอำเภอที่ประชากรส่วนใหญ่เป็นมุสลิม) และยังรวมถึงรัฐกลันตันและตรังกานูในบางช่วงเวลาอีกด้วยเพราะสนธิสัญญาแองโกล-สยาม ปี 2452 ซึ่งทำให้รัฐกลันตันและตรังกานูตกเป็นของอังกฤษ ซึ่งต่อมาได้รับเอกราชในฐานะส่วนหนึ่งของประเทศมาเลเซียในปี 2500” (อั่งใน ทวีพร คุ่มเมธา 2558) นอกจากฝ่ายขบวนการจะเรียกกระบวนการสันติภาพว่า “ปาตานี” แล้ว เริ่มปรากฏว่ามีการเรียกพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้และพูดถึงในนัยของการปกครองตัวเองอยู่ในข้อเรียก

ร้องในพื้นที่สาธารณะ ในมหาวิทยาลัย และในสื่อสังคมอย่างแพร่หลายในรอบความขัดแย้งนี้ กอปรกับเป็นที่รับรู้ว่าคุณธรรมปาตานีเพื่อการปกครองตนเองได้ก่อตัวขึ้นมาในพื้นที่อย่างยาวนานแล้ว (Liow 2016) ซึ่งแนวร่วมบางกลุ่มยังใช้วิธีการต่อต้านรัฐด้วยการสร้างวาทกรรมขับไล่ชาวสยามออกจากพื้นที่ (เดอะบางกอกไทม์ 2565) ยิ่งทำให้ชาวพุทธเกิดความกังวลถึงความมั่นคงในอนาคตและสั่นคลอนความเชื่อมั่นในประสิทธิภาพการแก้ปัญหาของภาครัฐกังวลว่าแผ่นดินมาตุภูมินี้จะไม่มีที่ทางให้ชาวพุทธอีกต่อไป

ภายใต้ภาวะความตึงเครียดที่เกิดขึ้นนี้ จะสังเกตได้ว่าข้อเรียกร้องและวาระทางการเมืองของพุทธส่วนกลางที่ส่วนใหญ่จะมีฐานองค์กรและกลุ่มอยู่ในกรุงเทพฯ และพุทธส่วนใต้นั้นมีความแตกต่างกันอย่างสำคัญ กลุ่มชาวพุทธส่วนกลางมีจุดเน้นไปที่ความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในฐานะความเป็นสถาบันจึงมองว่ามุสลิมเป็นภัยคุกคาม สิ่งที่สร้างความกังวลใจได้แก่จำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นและการสร้างชุมชนมุสลิมที่แผ่ขยายออกไปในภูมิภาคต่าง ๆ ตลอดจนนโยบายและกฎหมายที่เอื้อมุสลิมมากขึ้น มุสลิมมีพื้นที่ทางการเมืองเพิ่มมากขึ้นกลุ่มนี้มีแนวโน้มมองมุสลิมเป็นกลุ่มก้อนเดียวกันและใช้กระแสความหวาดกลัวอิสลามเป็นวาระขับเคลื่อนให้ชาวพุทธในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคออกมาต่อต้านมุสลิม

ในขณะที่กลุ่มชาวพุทธในจังหวัดชายแดนภาคใต้มุ่งเน้นไปที่ประเด็นความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและการมีอนาคตที่เชื่อมั่นได้ในพื้นที่ กลุ่มนี้แยกแยะประชาชนมุสลิมในพื้นที่ออกจากกลุ่มแนวร่วมขบวนการมลายูมุสลิมที่ใช้ความรุนแรง มุ่งเน้นไปที่การประณามและการต่อรองกับมุสลิมที่ใช้ชาตินิยมมลายูแบบสุดโต่ง จึงไม่อาศัยกระแสความหวาดกลัวมุสลิมมาเป็นเครื่องมือ แต่มองประชาชนมุสลิมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่มีความเป็นพี่น้อง จึงคาดหวังให้ประชาชนมุสลิม-พุทธร่วมมือกันปกป้องพลเรือนในพื้นที่ อย่างไรก็ดี ยังมีแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นชาติแยกออกเป็นสองกระแสคือ ชาวพุทธกลุ่มหนึ่งยังยึดมั่นแนวคิดแบบรัฐ-ชาติที่ทุกคนต้องยอมรับความเป็นไทย และอีกกลุ่มมองการสร้างชาติบนฐานคิดแบบรัฐ-ประชาชาติที่ประชาชนทุกคนล้วนเท่าเทียมและให้ความสำคัญกับการเคารพสิทธิมนุษยชนของกลุ่มวัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลาย

การประกาศความเป็นชาวพุทธของผู้หญิงกลุ่มที่งานชิ้นนี้ศึกษา พบว่าเหตุปัจจัยของการต้องขับเคลื่อนวาระทางการเมืองผ่านอัตลักษณ์ชาวพุทธนั้นเกิดจากแรงกดดันของข้อเรียกร้อง

ด้านการเมืองการปกครองของขบวนการลามูมุสลิม และผู้สนับสนุนในพื้นที่ที่สนับสนุนการ
สร้างการเมืองใหม่ที่ชูอัตลักษณ์อิสลามซึ่งมีแนวโน้มละเลยอัตลักษณ์ของกลุ่มพุทธในฐานะ
พลเมืองของพื้นที่ที่ต้องการรักษาพื้นที่ทางอัตลักษณ์ วิถีวัฒนธรรม และความมั่นคงในชีวิต
ด้วยเช่นกัน กลุ่มผู้หญิงพุทธที่ให้สัมภาษณ์ในงานวิจัยนี้มองว่า การเรียกร้องทางการเมืองเป็น
ปกติ แต่การเมืองในพื้นที่นี้ต้องนับรวมอัตลักษณ์อื่นนอกจากอัตลักษณ์ลามูมุสลิมด้วย ดัง
เสียงสะท้อนหนึ่งกล่าวไว้ว่า

เราขอเป็นส่วนหนึ่งในการปกป้องคุ้มครองสิทธิของคนพุทธ ปกป้องสิทธิของคนพุทธ
ที่เป็นชนกลุ่มน้อย เราเป็นคนในพื้นที่ ถ้าคุยเรื่องอนาคตต้องนับรวมเราไว้ด้วย เรา
ไม่ได้คัดค้านข้อเรียกร้องเรื่องการตั้งเขตปกครองหรือพิทักษ์สิทธิของกลุ่ม แต่ไม่ว่า
เรื่องอะไรคนพุทธต้องมีส่วนร่วมในการหารือ เราต้องหาทางออกร่วมกัน (ผู้ใหญ่บ้าน
หญิงในจังหวัดปัตตานี สัมภาษณ์ออนไลน์เมื่อวันที่ 9 สิงหาคม 2564)

เป้าหมายหลักอีกประการของผู้หญิงชาวพุทธคือ การสร้างพื้นที่สื่อสารให้กับกลุ่มชาว
พุทธ เพื่อส่งเสียงให้รัฐบาลและขบวนการลามูมุสลิมรวมทั้งภาคประชาสังคมในพื้นที่ ทำให้
กระบวนการสันติภาพนับรวมชาวพุทธไว้ด้วย ดังที่ผู้ใหญ่บ้านหญิงในจังหวัดปัตตานี ได้กล่าว
ต่อไว้ว่า

พอประกาศว่ามีคนพุทธขึ้นมาทำให้มีโอกาสที่จะได้สื่อสาร ถ้าไม่มีก็อาจไม่ได้รับ
โอกาสนี้ กลุ่มพุทธมีหลาย ๆ กลุ่ม บางกลุ่ม เช่น เครือข่ายชาวพุทธเพื่อสันติภาพ
(Buddhist Network for Peace หรือ B4P) ก็มีจุดยืนว่าคนพุทธเป็นนักสันติภาพ
ที่อยู่ตรงกลาง ทำให้เข้าได้ทั้งสองฝ่าย (ฝ่ายรัฐและฝ่ายขบวนการ) (สัมภาษณ์
ออนไลน์เมื่อวันที่ 9 สิงหาคม 2564)

ประธานชมรมพุทธรักษาเห็นว่าการรวมกลุ่มเพื่อให้กำลังใจและช่วยเหลือกันและกันจึง
เป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยรักษาให้ชาวพุทธไม่ย้ายออกจากพื้นที่ ทุกครั้งที่มีเหตุการณ์ความรุนแรง
หรือมีพื้นที่ที่เปิดให้พูดถึงความขัดแย้งข้อใจประธานชมรมพุทธรักษาก็ไม่เคยที่จะปล่อยให้
โอกาสผ่านไป ในขณะที่เดียวกันก็รักษาความสัมพันธ์กับเพื่อนต่างศาสนาในที่ทำงาน ในชุมชน
ไว้อย่างเหนียวแน่น สำหรับเธอแล้วการประกาศความเป็นพุทธไม่ใช่การประกาศความเป็นศัตรู
ทว่าต้องการปกป้องกลุ่มของตนที่เป็นประชากรกลุ่มน้อยในพื้นที่ (ประธานชมรมพุทธรักษา

สัมภาษณ์ทางออนไลน์ เมื่อวันที่ 17 สิงหาคม 2564)

ในขณะที่กลุ่มภิกษุณีที่เข้ามาร่วมทำงานกับกลุ่มนักทอสันติภาพ (กทส.) ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ นอกจากต้องการทำความเข้าใจปัญหาในพื้นที่แล้ว ยังต้องการที่จะสื่อสารเพื่อต่อต้านกระแสवादกลัวอิสลามและลดอคติระหว่างศาสนิกอีกด้วย

คณะภิกษุณีมีญาติโยมที่เป็นผู้ศรัทธาจากหลากหลายภูมิภาคของประเทศ จึงเป็นโอกาสให้ภิกษุณีได้สื่อสารและทำความเข้าใจปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ และลดอคติที่มีต่อมุสลิมในพื้นที่ สำหรับงานการเยี่ยมผู้ป่วยติดเตียง ผู้พิการ หญิงหม้าย และเด็กกำพร้าจากสถานการณ์ความไม่สงบ รวมทั้งแรงงานมุสลิมที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์การแพร่ระบาดโควิด-19 ที่กลับมาจากประเทศมาเลเซียเป็นโอกาสให้เพื่อนมุสลิมได้มีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นมิตรและความเอื้ออาทรจากชาวพุทธ เรามุ่งหวังว่าจะช่วยลดทอนอคติที่มีต่อกันลง (ภิกษุณี สัมภาษณ์ทางออนไลน์ เมื่อวันที่ 11 กันยายน 2564)

จะเห็นได้ว่า ผู้หญิงชาวพุทธที่เป็นกลุ่มแกนนำหลัก มุ่งเน้นไปที่การสร้างพื้นที่ความเข้าใจและความเห็นอกเห็นใจเพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติเป็นแนวทางสำคัญที่กลุ่มผู้หญิงในงานศึกษานี้มองว่า จะเป็นวิธีสร้างความมั่นคงในชีวิตและรับประกันอนาคตให้กับชาวพุทธในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งกระทำผ่านการสื่อสารด้วยวิธีการที่หลากหลายเพื่อเข้าหาตัว แสดงและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการสันติภาพในพื้นที่ การเข้าหาที่ใช้ความเป็นผู้หญิงเชื่อมต่อกับกลุ่มผู้หญิงมุสลิมทั้งที่เป็นผู้ได้รับผลกระทบและผู้หญิงมุสลิมที่เป็นนักกิจกรรมด้านส่งเสริมสันติภาพได้ช่วยขยายพื้นที่แก่ภิกษุณีในการทำงานสาธารณะและใช้ความเป็นนักบวชหญิงในการสร้างความเข้าใจระหว่างชาวพุทธและมุสลิม ซึ่งเป็นพื้นที่ที่พระภิกษุเข้าไม่ถึงด้วยข้อจำกัดทางธรรมวินัยและเหตุผลด้านความเสี่ยง เนื่องจากในห้วงที่ผ่านมาภิกษุเป็นเหยื่อของสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ บทบาทของภิกษุณีจึงช่วยลดช่องว่างที่แบ่งระหว่างศาสนา มิได้ถูกปฏิเสธด้วยสถานะที่ยังไม่เป็นทางการจากชุมชนมุสลิมอย่างที่ปฏิเสธจากคณะสงฆ์ ความสัมพันธ์ทางอำนาจจากระบบชายเป็นใหญ่ในคณะสงฆ์จะผ่อนปรนลงและถูกเปิดทางด้วยการเปิดรับจากชุมชนมุสลิมทั้งจากผู้ได้รับผลกระทบและภาคประชาสังคม ทำให้ภิกษุณีได้ใช้ศักยภาพในการร่วมสร้างสันติภาพในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง

งานวิจัยนี้พบว่าผู้หญิงพุทธที่ออกมาเคลื่อนไหวส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงที่มีความคุ้นเคยกับการทำงานในพื้นที่สาธารณะในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งอยู่แล้ว การเข้าสู่พื้นที่สาธารณะจึงไม่ใช่อุปสรรค อย่างไรก็ตาม ไม่ใช่ผู้หญิงทุกคนจะสามารถทำได้ แต่เป็นผู้หญิงที่มีตำแหน่งหน้าที่หรือมีสถานภาพทางสังคมบางอย่างรองรับ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ประธานกลุ่ม-ชมรม หรือเป็นกลุ่มที่มีการศึกษา เช่น เป็นอดีตข้าราชการเกษียณ มีฐานมวลชนเดิมอย่างอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) สิ่งสำคัญที่ทุกคนมีเหมือนกันคือผู้หญิงนักกิจกรรมชาวพุทธทุกคนต้องปลอดภัยจากแรงต้านจากครอบครัวที่ถูกครอบด้วยบทบาทตามเพศสภาพ หรือบางคนเป็นหม้ายหรือบุตรอยู่ในวัยทำงาน (ข้าราชการครูเกษียณ สัมภาษณ์ 9 ตุลาคม 2565) จะเห็นได้ว่าการจะเข้ามามีส่วนร่วมในพื้นที่สาธารณะนั้นผู้หญิงไม่จำเป็นต้องต่อรองกับกลุ่มองค์กรพุทธมากเท่ากับการต่อรองในพื้นที่ส่วนตัว ด้วยการจัดตั้งของเครือข่ายและกลุ่มชาวพุทธยังขาดความเข้มแข็งเพราะทุนทางสังคมยังมีจำกัดทำให้มีการเปิดรับบทบาทของผู้หญิงโดยไม่มีเงื่อนไขทางเพศสภาพมาเป็นข้อจำกัด รวมทั้งพื้นที่สาธารณะที่เปิดขึ้นในบริบทความสัมพันธ์ทางอำนาจของกลุ่มพุทธที่เปลี่ยนไปในจังหวัดชายแดนภาคใต้ทำให้ผู้หญิงชาวพุทธสามารถทำกิจกรรมเพื่อที่จะสร้างการคุ้มครองปกป้องความมั่นคงให้กับชาวพุทธตั้งจะได้อภิปรายในส่วนต่อจากนี้

ผู้หญิงกับการสร้างความมั่นคงให้กับชาวพุทธในชายแดนใต้

จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้หญิงชาวพุทธพบว่า ผู้หญิงชาวพุทธมองว่าการรวมกลุ่มนั้นสามารถสร้างความมั่นคงให้กับชุมชนพุทธได้ผ่านการสร้างพื้นที่การสื่อสารซึ่งจำแนกได้ 4 วิธี ประกอบด้วย การสื่อสารผ่านความเป็นเหยื่อความรุนแรงของชาวพุทธ การต่อรองในฐานะที่มีส่วนเป็นเจ้าของพื้นที่ การทวนกระแสความหวาดกลัวอิสลามสร้างความสัมพันธ์ข้ามวัฒนธรรม และการสร้างพื้นที่ทางการเมืองผ่านการเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการพูดคุยสันติภาพ

วิธีการที่หนึ่ง การสื่อสารผ่าน “ความเป็นเหยื่อความรุนแรงของชาวพุทธ” ในฐานะพลเมืองที่ไม่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งแต่ได้รับผลกระทบทั้งในด้านความรุนแรงทางตรงที่ทำให้เสียชีวิตและพิการ รวมทั้งต้องสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก ทำให้ต้องกำพร้าและเป็นหม้าย เกิดผลกระทบทางสังคมและเศรษฐกิจที่ทำให้โอกาสทางอาชีพถูกจำกัด การเดินทางและวิถีปฏิบัติทางวัฒนธรรมถูกรบกวนให้ต้องเปลี่ยนแปลงไป ผลกระทบเหล่านี้ด้านหนึ่งก็ถูกนำไปใช้เป็น

ประเด็นการเคลื่อนไหวของคนพุทธนอกพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ผนวกกับกระแสความหวาดกลัวอิสลามก็ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนพุทธและมุสลิมในพื้นที่ ผู้หญิงชาวพุทธที่ให้สัมภาษณ์ในงานวิจัยนี้ไม่เห็นด้วยกับการที่มีกลุ่มพุทธเข้าไปร่วมกับกลุ่มชาวพุทธนอกพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ใช้ชื่อว่าองค์กรปกป้องพระพุทธรูปเพื่อสันติภาพ แม้จะเห็นว่าองค์กรฯ ดังกล่าวสามารถทำให้คนพุทธในภูมิภาคอื่นของประเทศได้รับความทุกข์และผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบที่ชาวพุทธในชายแดนใต้ต้องเผชิญ ซึ่งอาจจะเป็นแรงหนุนกระตุ้นให้รัฐมีมาตรการเข้มข้นกับการปกป้องคุ้มครองชาวพุทธในพื้นที่เพิ่มขึ้น

การมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชาตินิยมพุทธแม้จะช่วยให้เสียงสะท้อนความทุกข์ของคนกลุ่มน้อยในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ดังขึ้นและได้รับความสนใจขึ้นมาเป็นครั้งคราว แต่กลุ่มผู้หญิงก็ตระหนักว่า เป็นเรื่องอันตรายที่จะใช้กระแสชาตินิยมมาเป็นเครื่องมือในการต่อสู้ทางการเมือง เพราะมีโอกาสที่จะทำให้เกิดกระแสเกลียดชังและโน้มนำไปสู่การประทุษร้ายทางวาจาและทางกายได้หากถึงจุดที่ไม่อาจควบคุมได้ กลุ่มผู้หญิงไม่เห็นด้วยกับการใช้ความเป็นเหยื่อมาสร้างความเกลียดชัง เพราะการอาศัยอยู่ร่วมกันในพื้นที่ ความสัมพันธ์ระหว่างชาวพุทธและมุสลิม นั้นเป็นสิ่งที่สัมผัสได้และมีแง่มุมที่เกื้อกูลและปกป้องกันและกันให้เห็นอยู่ในชีวิตประจำวันอยู่เสมอ (สนทนากลุ่มทางออนไลน์ วันที่ 4 ธันวาคม 2564) แม้แต่กับหญิงชาวพุทธบางคนอย่าง สมาชิกเครือข่ายชาวพุทธเพื่อสันติภาพที่วัยเด็กไม่เคยมีเพื่อนมุสลิม และเพิ่งเริ่มมีเพื่อนต่างวัฒนธรรมในวัยทำงานแล้ว ความรู้จักและความเข้าใจที่เกิดขึ้นทำให้แยกแยะมิตร-เพื่อนบ้าน ออกจากกลุ่มผู้ใช้ความรุนแรง เพราะก็ได้รับการเตือนภัยและเกื้อหนุนทั้งด้านความรู้และเครือข่ายการทำงานสังคมจากเพื่อนต่างศาสนา (สัมภาษณ์ทางออนไลน์ วันที่ 12 สิงหาคม 2565)

วิธีการที่สอง การรวมตัวเป็นกลุ่มชาวพุทธทำให้ผู้หญิงมีโอกาสที่จะเจรจา “ต่อรองความเป็นเจ้าของร่วมในพื้นที่ชายแดนใต้” กับฝ่ายขบวนการทั้งบีอาร์เอ็นและมารา ปาตานี ในหลายโอกาสที่จัดขึ้นโดยคณะทูตคุยสันติภาพของรัฐบาล สถาบันการศึกษา และองค์กรพัฒนาเอกชน ผู้หญิงชาวพุทธที่ให้สัมภาษณ์ในงานวิจัยนี้เล่าว่า การได้มีโอกาสสื่อสารกับฝ่ายขบวนการแบบซึ่งหน้าทำให้ได้มีโอกาสสื่อสารทางตรง สิ่งที่ผู้หญิงเรียกร้องคือให้ยุติความรุนแรงและใช้วิธีการทางการเมืองในการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อเรียกร้อง รวมทั้งได้สื่อถึงความต้องการของชาวพุทธที่ต้องการอำนาจและการมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นหลักประกัน ในแง่นี้จะเห็นว่ากลุ่มผู้หญิง

พุทธในระดับแกนนำบางส่วนมีความพร้อมรับความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในพื้นที่ที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตเช่นกัน จากการสัมภาษณ์พบว่าผู้หญิงที่มาจากกลุ่มชาวพุทธในพื้นที่ที่ต้องการเผชิญหน้ากับขบวนการแบ่งแยกเพื่อทำให้ความหลากหลายของความเป็นเจ้าของดินแดนที่ไม่ควรจำกัดอยู่แค่ประชากรมลายูมุสลิม แต่ควรรวมทุกกลุ่มอัตลักษณ์ในพื้นที่ปรากฏตัวชัดเจนกับกลุ่มที่เรียกร้องอำนาจการปกครอง (สนทนากลุ่มทางออนไลน์ วันที่ 4 ธันวาคม 2564)

วิธีการที่สามเป็นการดำเนินการผ่านการ “ทวนกระแสความหวาดกลัวอิสลาม” เพื่อสร้างความสัมพันธ์ข้ามวัฒนธรรม แม้แกนนำหญิงชาวพุทธจะต่อต้านความรุนแรงและไม่เห็นด้วยกับวิธีการทางการทหารของขบวนการมลายูมุสลิมต่อต้านรัฐ แต่การได้มีโอกาสปฏิสัมพันธ์และทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ที่มาของการต่อต้านรัฐของขบวนการผ่านการพบปะทำให้มีความเข้าใจสาเหตุของการใช้อาวุธและความรุนแรงเพื่อการบรรลุข้อเรียกร้องและความเห็นอกเห็นใจในความทุกข์ของขบวนการเช่นกัน นอกจากนี้ แกนนำหญิงชาวพุทธยังเห็นว่าสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้นั้นยังคงต้องอยู่ร่วมกันไป การทำให้ชุมชนพุทธเข้มแข็งพร้อมกันไปใส่ใจสายสัมพันธ์ระหว่างพุทธ-มุสลิมเป็นสิ่งที่ต้องทำควบคู่กัน ดังคำเปรียบเปรยที่กล่าวไว้ว่า “ครอบครัวเราจะมีความสุขอยู่ได้ด้วยดีเพียงเฉพาะตัวเป็นไปไม่ได้ ครอบครัวเราจะอยู่ได้ก็ต่อเมื่อครอบครัวอื่นในชุมชนอยู่ได้ด้วยดีเช่นกัน ถึงจะทำให้เกิดความมั่นคงขึ้นได้” (ผู้ใหญ่บ้านหญิงในจังหวัดปัตตานี สัมภาษณ์ออนไลน์ วันที่ 9 สิงหาคม 2564) แกนนำชายมองว่าผู้หญิงมีบทบาทเด่นในเรื่องพหุวัฒนธรรมและเป็นเรื่องสำคัญต่อความมั่นคงของชุมชนพุทธ ดังที่ ประธานสมาพันธ์ไทยพุทธจังหวัดชายแดนภาคใต้ กล่าวถึงบทบาทของผู้หญิงพุทธคือ “การเชื่อมกับชุมชนมุสลิม เป็นการสร้างเกราะคุ้มครองชาวพุทธ ทำให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างพหุวัฒนธรรม” (สัมภาษณ์ออนไลน์ เมื่อวันที่ 30 สิงหาคม 2564)

ผลการสำรวจความคิดเห็นประชาชนต่อกระบวนการสันติภาพจังหวัดชายแดนภาคใต้ครั้งที่ 6 (เครือข่ายวิชาการ Peace Survey 2564) พบว่าประชาชนยังมีความกังวลที่จะปฏิสัมพันธ์ข้ามกลุ่ม ผลสำรวจสะท้อนว่า ประชาชนร้อยละ 57.3 เลือกที่จะอาศัยอยู่ในชุมชนที่มีวัฒนธรรมเดียวกัน สิ่งที่แกนนำหญิงชาวพุทธทำคือการสนับสนุนให้มีปฏิสัมพันธ์ข้ามกลุ่มผ่านกิจกรรมในกลุ่มที่ตนทำ เช่น การจัดรายการวิทยุเพื่อสื่อสารให้เกิดความเข้าใจ และการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมและกิจกรรมพัฒนาข้ามกลุ่ม (สมาชิกเครือข่ายชาวพุทธเพื่อสันติภาพ

สัมภาษณ์ทางออนไลน์ วันที่ 12 สิงหาคม 2565) ทางด้านประธานชมรมพุทธรักษา เห็นว่า “ปฏิสัมพันธ์กับมุสลิมเป็นสิ่งสำคัญที่จะรักษาไว้ เพราะจะเป็นเกราะป้องกันความหวาดกลัวมุสลิมที่ไร้เหตุผลที่มักเกาะกินความคิดของผู้คน” ซึ่งเธอมองว่า กระแสความหวาดกลัวอิสลามเป็นเสมือนม่านหมอกที่มาบดบังวิสัยทัศน์ เหมือนการมองผู้คนผ่านม่านอคติ ไม่ได้มองเห็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างแท้จริง การมีปฏิสัมพันธ์ทางตรงต่อกัน คือการเห็นสิ่งที่ เป็นจริงอันปราศจากหมอกแห่งอคติและความหวาดกลัวมาบดบัง “เรามีหน้าที่ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ทางตรงให้มากที่สุด จะได้ไม่คิดเอาเองว่าอีกฝ่ายเป็นอย่างไร แล้วทำให้เกิดความระแวงต่อกัน” (สัมภาษณ์ออนไลน์ เมื่อวันที่ 17 สิงหาคม 2564)

วิธีการที่ผ่านการเป็น “ตัวแทนเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการพูดคุยสันติภาพ” ซึ่งสะท้อนอยู่ในผลการสำรวจความคิดเห็นประชาชนต่อกระบวนการสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (Peace survey) ในช่วงปี พ.ศ. 2559–2563 พบว่า ประชาชนเพศหญิงผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 3,068 คนเห็นว่าผู้หญิงควรมีบทบาทในการสร้างสันติภาพ 5 ลำดับคือ 1) การสนับสนุนด้านอาชีพและรายได้ รวมทั้งงานพัฒนาสังคม (23 %) 2) การปกป้องสิทธิมนุษยชนของผู้หญิง เด็กและเยาวชน (21%) 3) การฟื้นฟูและช่วยเหลือผู้เป็นเหยื่อความรุนแรง (19%) 4) การปกป้องสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ (19%) และ 5) การเผยแพร่ความรู้ด้านสันติภาพ (19%) ซึ่งทั้งห้าลำดับนี้มีช่วงคะแนนที่ใกล้เคียงกันระหว่างร้อยละ 19-23 เมื่อพิจารณาในภาพรวมแล้วจะพบว่าคำตอบในข้อ 2) ข้อ 3) และข้อ 5) บ่งชี้ว่าผู้หญิงมุสลิมและพุทธต่างก็ต้องการมีส่วนร่วมในการสร้างสันติภาพในพื้นที่ทั้งในบทบาทด้านการคุ้มครองส่งเสริมสิทธิ การฟื้นฟูเยียวยา และการส่งเสริมความรู้ที่เกี่ยวกับกระบวนการสันติภาพเช่นเดียวกัน

จนถึงปัจจุบันแม้จะไม่มีผู้หญิงจากพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้เข้าไปมีส่วนร่วมในคณะพูดคุยเพื่อสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้ หรือแทรคที่สอง (Track 2) ระหว่างผู้แทนรัฐบาลไทยกับผู้แทนฝ่ายขบวนการ อย่างไรก็ตาม ผู้หญิงภาคประชาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการพูดคุยสันติสุขในคณะประสานงานระดับพื้นที่ หรือแทรคที่สาม (Track 3) ในส่วนของผู้ทรงคุณวุฒิผู้แทนเครือข่ายภาคประชาสังคมคิดเป็นร้อยละ 23.2 และในจำนวนนี้เป็นคณะทำงานและเลขานุการของคณะประสานงานระดับพื้นที่คิดเป็นร้อยละ 15.8 โดยไม่มีสัดส่วนผู้หญิงที่เป็นเจ้าหน้าที่รัฐหรือผู้แทนส่วนงาน

ตารางที่ 3 สัดส่วนหญิง-ชายในคณะประสานงานระดับพื้นที่

ตำแหน่ง	รวม	จำนวน (คน)		ร้อยละ	
	(คน)	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง
เจ้าหน้าที่รัฐ/ ผู้แทนส่วนงาน	37	37	0	100	0
ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้แทนเครือข่ายภาค ประชาสังคม	95	73	22	76.8	23.2
คณะทำงาน ส่วนเลขานุการ	19	16	3	84.2	15.8

ที่มา: คำสั่งกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค 4 ส่วนหน้า ที่ 1486/2563 เรื่องแต่งตั้งคณะประสานงานระดับพื้นที่ ณ วันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2563

จากตารางที่ 3 แสดงให้เห็นว่าในจำนวนผู้ทรงคุณวุฒิและผู้แทนภาคประชาสังคมที่เป็นผู้หญิง 22 คน มีผู้หญิงพุทธทั้งหมด 7 คน คิดเป็นร้อยละ 31 นับว่าสัดส่วนของผู้หญิงพุทธอยู่ในเกณฑ์สูงเมื่อเทียบกับสัดส่วนประชากรพุทธ-มุสลิมในพื้นที่ โดยในกลุ่มงานศาสนาและวัฒนธรรมมีผู้หญิงพุทธ 3 คน เป็นผู้แทนระดับพื้นที่จากจำนวนทั้งหมด 18 คน ความตื่นตัวของผู้หญิงชาวพุทธต่อการมีส่วนร่วมในภาคประชาชนและกระบวนการสันติภาพแม้จะยังมีอยู่อย่างจำกัดในแง่จำนวน แต่ในแง่วิธีการเข้าหาปัญหาและการยืนยันสิทธินั้นมีความมุ่งมั่นที่จะใช้พื้นที่ในแทรก 3 ในการทำให้ความกังวลใจของตนเป็นที่รับรู้ โดยแกนนำผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้กรรมการชาวพุทธได้รวมตัวกันเพื่อวิเคราะห์สถานการณ์และมีการเตรียมประเด็นที่จะนำเสนอต่อที่ประชุมของคณะประสานงานระดับพื้นที่ เพื่อให้มั่นใจว่าประเด็นของชาวพุทธจะได้รับการตอบสนองและใส่ใจจากที่ประชุมของแทรก 3 อย่างมีความหมาย แกนนำผู้หญิงมีลักษณะเน้นการนำอย่างมีส่วนร่วมและพยายามที่จะลดทำที่ที่ไม่เป็นมิตร และร่วมสร้างข้อเสนอที่สร้างสรรค์เพื่อประโยชน์กับชาวพุทธในพื้นที่

ทั้งสี่วิธีที่กล่าวถึงนี้ถูกใช้แบบผสมร่วมกันผ่านการรวมกลุ่มอัตลักษณ์ชาวพุทธ โดยเลือกใช้แต่ละวิธีการตามความเอื้ออำนวยของสถานการณ์และบริบท ยังไม่ชัดเจนว่าจะมีวิธีใดในสี่วิธีนี้จะสร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างมีพลังและเป็นรูปธรรมแตกต่างจากวิธีอื่น แต่มีจุดเน้น

อยู่ที่การสร้างพื้นที่ทางการเมืองเพื่อสื่อสารความต้องการและต่อรองการแบ่งปันอำนาจเพื่อรักษากลุ่มอัตลักษณ์ของตนให้สามารถอยู่ร่วมกันได้ในพื้นที่อย่างสันติ

อุปสรรคการมีส่วนร่วมและความเป็นตัวแทนชาวพุทธของผู้หญิง

ความสัมพันธ์ทางอำนาจในขบวนการชาวพุทธที่มีลำดับชั้นความสัมพันธ์อย่างชัดเจนและดูเหมือนเป็นส่วนหนึ่งของวิถีพุทธในสังคมไทยที่แม้ผู้หญิงจะเป็นกลุ่มหลักในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาแต่ในแง่อำนาจนั้นผู้หญิงเพียงหยิบมือเดียวที่ขึ้นมาำขบวน จากการสัมภาษณ์ประธานกลุ่มเยาวชนบ้านควน จังหวัดปัตตานี เห็นว่า “ผู้หญิงในหมู่บ้านจะไม่กล้าแสดงความคิดเห็น มักรอฟัง แม้จะมีปัญหาที่ต้องการสื่อสารกับผู้มีอำนาจก็ไม่ค่อยกล้า” (สัมภาษณ์ออนไลน์วันที่ 10 ธันวาคม 2564) ในส่วนของกระบวนการสันติภาพ ผู้ใหญ่บ้านหญิงในจังหวัดปัตตานีให้ความเห็นว่า “คนพุทธในพื้นที่ไม่รับรู้อะไรเกี่ยวกับกระบวนการสันติภาพจับต้นชนปลายไม่ถูก สิ่งที่ต้องทำคือสื่อสารกับคนพุทธเพิ่มขึ้นเพื่อให้รับรู้สถานการณ์รับรู้เรื่องการพูดคุย จากประสบการณ์ของตนเองเมื่อได้มีโอกาสเข้าเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของหน่วยงานต่างๆ ช่วยให้เราได้รับรู้และเกิดความเข้าใจขึ้นมาก” (สัมภาษณ์ออนไลน์ 9 สิงหาคม 2564)

ในพื้นที่ชายแดนใต้มีความพยายามจัดตั้งกลุ่มพุทธผู้หญิงขึ้นเพื่อให้มีความเข้มแข็งและมีทักษะการทำงานทางสังคมและการเมืองมากขึ้น “เพราะเมื่อเทียบกับผู้หญิงมุสลิมแล้ว ผู้หญิงพุทธเธายังไม่เข้มแข็ง ผู้หญิงมุสลิมในพื้นที่เก่งมากมีความเป็นผู้นำสูง” (สมาชิกเครือข่ายชาวพุทธเพื่อสันติภาพ สัมภาษณ์ทางออนไลน์ วันที่ 12 สิงหาคม 2565) แต่การเพิ่มจำนวนนักกิจกรรมผู้หญิงพุทธนั้นเป็นเรื่องท้าทาย เพราะผู้หญิงที่มาร่วมกิจกรรมก็มักจะเป็นผู้มีบทบาทนำทางสังคมอยู่แล้ว ซึ่งมักมีหน้าที่งานของตนที่ล้นมือไม่ว่าจะเป็นนักพัฒนาในองค์กรพัฒนาเอกชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานชมรมสตรีประจำหมู่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความคุ้นเคยกับการร่วมกิจกรรมและสื่อสารในพื้นที่สาธารณะ นอกจากนี้พบว่าต้องมีฐานทางสังคมและเศรษฐกิจ และความปลอดภัยจากเรื่องภาระทางครอบครัวที่ถูกคาดหวังด้วยบรรทัดฐานทางเพศสภาพจึงสามารถมาร่วมกิจกรรมนอกบ้านได้อย่างเป็นอิสระ ในขณะที่นักบวชหญิงที่สามารถเชื่อมชุมชนและทำงานส่งเสริมความสัมพันธ์

ระหว่างพุทธส่วนกลางและส่วนใต้ รวมทั้งระหว่างชุมชนพุทธและมุสลิมในพื้นที่ได้เป็นอย่างดี กลับไม่มีสถานะอย่างเป็นทางการในสังฆะ หากมองผิวเผินก็เห็นว่าการไม่มีสถานะอย่างเป็นทางการของคณะภิกษุณีนั้นไม่ใช่อุปสรรคของการทำงานสันติภาพ แต่ก็ทำให้การเชื่อมสัมพันธ์กับชุมชนมุสลิมและกับกระบวนการพูดคุยสันติสุข-สันติภาพนั้นเกิดขึ้นอย่างจำกัด ด้วยสถานภาพภิกษุณีที่เห็นตนว่าเป็น “ผู้น้อย” บางครั้งเมื่อแสดงความเห็นก็ถูกเสียดสีตอกย้ำสถานภาพที่ด้อยกว่า ทำให้บางครั้งภิกษุณีก็รู้สึกว่ “ไม่เอาดีกว่า อย่าให้ภิกษุณีเป็นจุดเด่น ปล่อยให้พูดมากเกินไป” (ภิกษุณี สัมภาษณ์ทางออนไลน์ 11 กันยายน 2564) หากจะใช้อัตลักษณ์ของกลุ่มศาสนาเพื่อปกป้องชุมชนพุทธในทางสันติวิธี ภิกษุณีนับเป็นทรัพยากรบุคคลที่ยังไม่ได้รับบทบาทในการสร้างอำนาจต่อรองสิทธิทางวัฒนธรรมและการเมืองของประชากรกลุ่มน้อยในพื้นที่อย่างเต็มศักยภาพนักเช่นเดียวกับขรราวาสหญิงชาวพุทธ เพราะถูกทำให้เป็นชายขอบด้วยเงื่อนไขทางเพศสภาพที่ยังเป็นตัวจุดรั้งและไม่มีแหล่งอำนาจที่มากพอ

สรุป: การชูความเป็นชาวพุทธ

สร้างพลังต่อรองความสัมพันธ์ทางอำนาจให้ผู้หญิง

งานวิจัยนี้ทำให้เห็นว่าการรวมกลุ่มของผู้หญิงบนฐานอัตลักษณ์ที่เรียกร่องการมีส่วนร่วมนั้นเป็นการขยายตัวของมวลชนสนับสนุนสันติภาพ (Peace constituency) เพื่อป้องกันการขยายตัวของความรุนแรง ตลอดจนส่งเสริมให้เกิดการปรองดอง (Lederach 1997) ซึ่งการรวมตัวเช่นนี้มีความสำคัญต่อการหนุนเสริมกระบวนการสันติภาพเพราะเป็นการแสดงให้เห็นว่าคนท้องถิ่นต้องการมีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของกระบวนการสันติภาพด้วยเช่นกัน การรวมตัวด้วยฐานของอัตลักษณ์ทางศาสนาของผู้หญิงชาวพุทธเป็นการนำอัตลักษณ์ทางศาสนาเพื่อชูสิทธิการมีชีวิตรอดของประชากรชาวพุทธที่เป็นคนกลุ่มน้อยในพื้นที่ความขัดแย้งถึงตายมากกว่าจะชูสิทธิทางวัฒนธรรม และใช้การรวมตัวเป็นเครื่องมือทางการเมืองเพื่อสร้างอำนาจต่อรอง จึงทำให้แตกต่างจากการรวมกลุ่มอัตลักษณ์เพื่อปลุกเร้าความรุนแรงสุดโต่งอย่างที่เกิดขึ้นในประเทศที่มีประชากรพุทธเป็นประชากรกลุ่มใหญ่ในประเทศ เช่น ศรีลังกาและเมียนมา ในทางกลับกัน กลุ่มผู้หญิงชาวพุทธมีท่าทีในการต้านทานกระแสหวาดกลัวอิสลามที่ถูกโหมกระพือเป็นครั้งคราวในจังหวัดชายแดนภาคใต้รวมทั้งภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ ที่เป็นเช่นนี้

เพราะผู้หญิงชาวพุทธในกลุ่มกรณีศึกษาในงานวิจัยนี้มีมุมมองต่อความมั่นคงและสิทธิมนุษยชนที่เอื้อไปสู่การสร้างสังคมพหุวัฒนธรรมอันเป็นเกราะป้องกันความรุนแรงสุดโต่ง แต่ทั้งนี้ก็ไม่อาจประเมินได้ว่าการทวนกระแสจะมีพลังยั่งยืนเพียงใด เพราะพลวัตความขัดแย้งที่ไม่อาจคาดเดาได้ก่อปรกกับความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนต่างวัฒนธรรมที่ยังมีกรณีกระทบกระทั่งกันอยู่เป็นระลอก

แม้ฆราวาสหญิงชาวพุทธและภิกษุณีจะไม่ได้ทำทนายหรือต่อรองกับอำนาจของผู้ชายโดยตรง แต่การมีบทบาทนำในการทำงานสันติภาพในช่วงไม่กี่ปีมานี้ ทำให้ความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างเพศในพื้นที่สาธารณะถูกจัดวางอย่างสมดุลยิ่งขึ้นในพลวัตความสัมพันธ์ที่มีความตึงเครียดระหว่างศาสนา ส่วนหนึ่งด้วยชาวพุทธเป็นประชากรกลุ่มน้อยในบริบทที่มีความรุนแรงเป็นภัยคุกคามต่อชีวิตและความอยู่รอด รวมทั้งความเป็นสถาบันของกลุ่มชาวพุทธเพื่อขับเคลื่อนเรื่องการสร้างสันติภาพยังไม่เข้มแข็งตั้งมั่น ทำให้ผู้หญิงทั้งฆราวาสและภิกษุณีสามารถใช้อัตลักษณ์ความเป็นพุทธและนักบวชของศาสนาพุทธได้โดยปราศจากการถูกควบคุมหรือกีดกันด้วยเหตุแห่งการตีความทางศาสนา แต่ในอีกแง่หนึ่งก็ชัดเจนว่ายังไม่ได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มที่จากคณะสงฆ์หรือองค์กรพุทธศาสนาให้สามารถทำงานสร้างสันติภาพได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยนัก หากในอนาคตกลุ่มพุทธมีความเป็นสถาบันและเป็นทางการมากขึ้นความสัมพันธ์ทางอำนาจจะถูกจัดวางในแบบใดก็ยังไม่อาจคาดเดาได้ หากคณะสงฆ์และสถาบันทางศาสนาเห็นโอกาสที่จะใช้ประโยชน์จากมิติเพศสภาพที่จะนำไปส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ก็สามารถทำได้ด้วยการส่งเสริมบทบาทสตรีให้เป็นสะพานแห่งสันติภาพ (Alder 2021) ส่งเสริมให้มีจำนวนผู้หญิงโดยเฉพาะคนรุ่นใหม่เพิ่มขึ้น รวมทั้งการสนับสนุนด้านทรัพยากร ความรู้และทักษะที่จำเป็นต่อการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนศาสนาเพื่อให้ข้อเรียกร้องในการปกป้องสิทธิของกลุ่มบนแนวทางพหุวัฒนธรรมนิยมเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและสร้างสรรค์

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาไทย

- กลุ่มนักทอสันติภาพ (กทส.). 2561. *ข้อเสนอของกลุ่มนักทอสันติภาพ (กทส.) ต่อสถานการณ์ชาวพุทธในจังหวัดชายแดนภาคใต้*. กรุงเทพฯ: บริษัท นัทชา พรินติ้ง จำกัด.
- กลุ่มนักทอสันติภาพ (กทส.). 2562. *ความรู้สึกละข้อเสนองของชาวพุทธต่อกระบวนการพูดคุยสันติภาพ/สันติสุข*. กรุงเทพฯ: บริษัท นัทชา พรินติ้ง จำกัด.
- เครือข่ายวิชาการ Peace Survey. 2564. *ผลการสำรวจความคิดเห็นประชาชนต่อกระบวนการสันติภาพจังหวัดชายแดนภาคใต้ครั้งที่ 6*. กรุงเทพฯ: สำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาลสถาบันพระปกเกล้า.
- ชากี๋ย พัทธ์กษุมพล. 2560. “บทสำรวจการศึกษาความขัดแย้งและการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในรอบทศวรรษ (พ.ศ. 2547-2557).” ใน *หนึ่งทศวรรษมานุษยวิทยาและสังคมวิทยากับการศึกษาจังหวัดชายแดนภาคใต้*. บรรณาธิการโดย อนุสรณ์ อุดมโณ, 183-222. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. <https://socanth.tu.ac.th/ccscs/wp-content/uploads/2017/09/anusorn-ed-2560-zakee.pdf>.
- ฐานข้อมูลเหตุการณ์ชายแดนใต้ ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้. 2564. “สรุปเหตุการณ์ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ประจำเดือนธันวาคม 2563.” *ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้*, 12 มกราคม 2564. สืบค้นวันที่ 30 กันยายน 2564. <https://deepsouthwatch.org/th/node/11970>.
- ดวงหทัย บุรณเจริญกิจ, ประเกียรติ สัตสุต, และ รักษาติ สุวรรณ. 2562. “การเริ่มต้นส่งเสียงต่อรอกับกระบวนการสันติภาพของชาวพุทธในจังหวัดชายแดนภาคใต้.” *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์*. 11(1): 150-178.
- ดวงหทัย บุรณเจริญกิจ, ปาริชาติ สุวรรณบุบผา, และ มนธิภา ยิ้มย่อง. 2560. “ผู้หญิงที่ชายขอบของกระบวนการสันติภาพชายแดนใต้: มุมมองของผู้หญิงผู้ได้รับผลกระทบ.” *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*. 5(1): 14-27.
- ดอน ปาทาน, เอกรินทร์ ต่วนศิริ, และ อันวาร กอมะ. 2561. *สัญญาณความหวาดกลัวอิสลามในสังคมไทย*. ปัตตานี: ปาตานีฟอรัม.

- เดอะบางกอกไทม์. 2565. “มือมีดนำป้ายผ้าขาวนตามสะพานในพื้นที่ที่ราธิวาสมีเนื้อหาขับไล่ ‘สยาม’ ออกไป.” ภูมิภาค, *The Bangkok Times*, 18 เมษายน 2565. สืบค้นวันที่ 19 เมษายน 2565. <https://www.thebangkoktimes.com/2565041817>.
- ทวีพร คุ่มเมธา. 2558. “‘ปาตานี’ vs. สามจังหวัดชายแดนใต้ การเมืองของคำเรียก.” *ประชาไท*, 12 กันยายน 2558. สืบค้นวันที่ 13 เมษายน 2565. <https://prachatai.com/journal/2015/09/61358>.
- ไทยพีบีเอส. 2562. “15 ปี ‘พระมรณภาพ’ 21 รูปจากเหตุความรุนแรงชายแดนใต้.” ภูมิภาค, *Thai PBS*, 20 มกราคม 2562. สืบค้นวันที่ 15 มกราคม 2565 <https://news.thaipbs.or.th/content/277126>.
- ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. 2551. *ความเป็นมาของทฤษฎี “แบ่งแยกดินแดน” ในภาคใต้ไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. สมุทรปราการ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย.
- ธันวา ใจเที่ยง, ปัญญา เถาว์ซาลี, นพดล อัครชาติ, และ กตัญญู แก้วหานาม. 2558. “แนวคิดรัฐ-เขตแห่งวัฒนธรรม: ข้อเสนอบนความหลากหลายทางชีวชาติพันธุ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของชนชาติพื้นเมือง.” *วารสารรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์*. 4(1): 55-68.
- นันทร์ชนก วงษ์สมุทร. 2562. “เลือกตั้ง 2562: พรรคแผ่นดินธรรมชูนโยบายพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ.” *บีบีซีไทย*, 31 มกราคม 2562. สืบค้นวันที่ 16 เมษายน 2565. <https://www.bbc.com/thai/thailand-47067093>.
- ปิยลักษณ์ โพธิวรรณ, อาภากร ประจันตะเสน, และ ศิริพงษ์ ทองจันทร์. 2563. “ภิกษุณี: กระบวนการเคลื่อนไหวของผู้หญิงบนพื้นที่พระพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทย.” *วารสารพื้นถิ่นโขง ซี มูล*. 6(1): 117-146.
- พระมหาสุชาติ อนุบาลโย (ใหม่อ่อน). 2560. “เครือข่ายชาวพุทธเพื่อสันติ: การขับเคลื่อนกระบวนการสร้างสันติสุข ในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้.” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต (การพัฒนาสังคม), มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. สืบค้นวันที่ 15 มกราคม 2565. <http://lp.mcu.ac.th/userfiles/file/วิทยานิพนธ์/ปริญญาเอก/การพัฒนาสังคม/2560/MCU600101005.pdf>.

- พระวีระพจน์ ชาครธมโม (ผลจันทร์), ชันทอง วัฒนะประดิษฐ์, และ พูนสุข มาศรีสังสรรค์. 2561. "การมีส่วนร่วมของสตรีชาวพุทธในการเสริมสร้างชุมชนสันติสุข ในจังหวัดชายแดนภาคใต้: กรณีศึกษาชุมชนบ้านนอก ต.บ้านนอก อ.ปะนาเระ จ.ปัตตานี." *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร.* 6(ฉบับพิเศษ): 76-90.
- พัทธ์ธีรา นาคอุไรรัตน์ และ โคทม อารียา. 2564. "พระสงฆ์กับอิหม่าม: เพื่อนรักข้ามศาสนาเพื่อสันติภาพ." *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร.* 9(2): 494-507.
- พุทธรพล มงคลวรวรรณ. 2552. "เรื่องจากปก: ข้อเท็จจริงบางประการเกี่ยวกับ 'ข้อเรียกร้อง 7 ข้อของหะยีสุหลง'" *รัฐสมิแล* 30(3). 15-27. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/rusamelae/article/view/70853>.
- ภัสสร บุญญฤทธิ์ และ ฉันทนา บรรพศิริโชติ หวันแก้ว. 2562. "ผู้หญิงกับสันติภาพ: คณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้ (PAOW) กับการขับเคลื่อนสันติภาพในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้." *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา* 7(1): 38-79.
- มูลนิธิวัดพระธรรมกาย. 2560. "พิธีถวายสังฆทาน 323 วัด ครั้งที่ 129." สืบค้นวันที่ 15 มกราคม 2565. <https://www.dhammadakya.net/blog/2017/09/25/Press-Release-Wat-Phra-Dhammadakya-23-09-2017>.
- แม่ชีณัฐหทัย ฉัตรทินวัฒน์. 2562. "แนวทางการพัฒนาการศึกษา สถานภาพ และบทบาทของแม่ชีไทย." *วารสารรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.* 2(2): 12-21.
- รอฮานี จือนารา. 2560. "บทบาทของ 'เครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพชายแดนใต้' ใน การจัดสานเสวนาเพื่อสร้างสันติภาพในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย." *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ความขัดแย้งและสันติศึกษา), มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.*
- ศรีสมภาพ จิตรภิรมย์ศรี. 2562. "อัลกอริทึมของความแปรปรวนในความรุนแรง 15 ปี ชายแดนใต้/ ปาตานี." *The 101.World*, 16 สิงหาคม 2562. สืบค้นวันที่ 15 มกราคม 2565. <https://www.the101.world/algorithm-of-violence-in-deep-south/>.
- อภิญญา เฟื่องฟูสกุล. 2546. *อัตลักษณ์: การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด.* กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

อัมพร หมาดเต็น, ดวงหทัย บุรณเจริณกิจ, และ ฟารีดา บันจอร์. 2565. *วาระผู้หญิง สันติภาพ และความมั่นคง: ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาแผนปฏิบัติการระดับชาติ*. สงขลา: สถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

เอกรินทร์ ต่วนศิริ และ อันวาร์ กอมะ. 2562. “ความสัมพันธ์ที่เปราะบางระหว่างชาวพุทธและชาวมุสลิมในสังคมไทย.” *วารสารอิสลามศึกษา*. 10(2): 14-26.

เอกรินทร์ ต่วนศิริ และ อันวาร์ กอมะ. 2564. *มุสลิมชนกลุ่มน้อยภายใต้รัฐเมียนมาและรัฐไทย*. บัตตานี: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตบัตตานี.

เอกสารภาษาอังกฤษ

Alder, Cora. 2021. “Intersectional Conflict Analysis: Religion and gender.” *CSS Analyses in Security Policy* No.283, May 2021. Accessed April 9, 2022. <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CSSAnalyse283-EN.pdf>.

Bitter, Jean-Nicolas. and Owen Frazer. 2020. “The Instrumentalization of Religion in Conflict.” *CSS Policy Perspectives* 8(5): 1-4. Accessed April 9, 2022. <https://css.ethz.ch/en/center/CSS-news/2020/06/the-instrumentalization-of-religion-in-conflict.html>.

Lederach, John Paul. 1997. *Building Peace: Sustainable reconciliation in divided societies*. Washington, DC: US Institute of Peace Press.

Liow, Joseph Chinyong. 2016. “Thailand’s Southern Border Provinces: Constructing narratives and imagining Patani Darussalam.” In *Religion and Nationalism in Southeast Asia*, 99-134. Cambridge: Cambridge University Press.

Marcus, Benjamin Pietro. 2016. “Six Guidelines for Teaching about Religion.” *EducationWeek*, April 4, 2016. Accessed September 8, 2022. <https://www.edweek.org/education/opinion-six-guidelines-for-teaching-about-religion/2016/04>.

Ombati, Moku. 2015. “Women Transcending ‘Boundaries’ in Indigenous Peacebuilding in Kenya’s Sotik/Borabu Border Conflict.” *Multidisciplinary Journal of Gender Studies* 4(1): 637-661.

Oxfam. 2020. *Transforming Power to Put Women at the Heart of Peacebuilding: A collection of regional-focused essays on feminist peace and security*. UK: Oxfam. DOI: 10.21201/2020.6447.

Panjor, Fareeda, and Nurainee Jangoe. 2021. *Local Women and Peacebuilding in Thailand's Deep South: Perspectives from the Peace Survey*. ASEAN-IPR Working Paper Series on Peace and Conflict Resolution – Issue 2021 No.4. <https://asean-aipr.org/resources/workingpaperseries4/>.